БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1967 ч. ЯНВАРЬ 25 СРЕДА № 21 (6658).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

Дипломаттыг харылзааларны тургускан

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң болгаш Чаан Соңгү Эрин Республиканың чазактарының кылган чугаалажышкыннарының түңнелинде тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынын, тускай догуннаарын болгаш чурт-девискээр талазы-биле бүрүн бүдүн турарын кайы-кайызының хүндүлеп көөрүнүн, деп эргенин болгаш бот-боттарының иштики херектериге холгаарлашпастың принциптеринге дүүштүр ийи чурттарның аралыңа кады ажылдажылганы хөгжүдеринге түткүдү удуртулга болдурбушаан, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели биле Чаан Соңгү Эрин Республиканың аразында дипломаттыг харылзааларны тургузарын шийтпирлээн болгаш чоокку үеде дипломаттыг төлөдлекчи черлерин элчин черлериниң деңнелин ёзугаар солужар.

Мынчангаш делегей кады ажылдажылгазын хөгжүдеринге болгаш бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарынга боттарының дузалаарынга бүзүрелин ийи талалар илергейлээн.

ХЕРЭЭЖЕННЕР—УЛУГ КҮШ

Сөөлгү почта-биле биске Өвүр райондан келген чагаада мындыг одуруглар бар: «...Кызыл туй» колхозтуң күш-ажыл кылып шыдаар херэженнери колхоз бүдүрүлгезинде шупту ажылдап турар. Олардан дөртен ийи-кижи тудугжу бригадада ийи звено болуп алган. Оларның эки ажылын бүгү колхоз эки билир, ажыл үлүүн күүсетпейн турарлар ында чок. Херэжен штукатуржулар, чазаныкчылар, бетонщиктер, печниктер көвүдеп орар... Бо дээрге колхозта херэженнер чөвүлелиниң, ооң даргазы Нина Тененниң чүткүлдүг ажылындан кол хамааржыр». Авторнуң сеткил хайныышкынныг бижип турары таварылга эвес, кызыл-туичулар мооң мурнундан бээр-ле эки ажылдап турганнар. Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга уткуштур олар хайныышкынныг белеткеннип турар: республика херэженнериниң «Эң эки херэженнер чөвүлели» деп чарыжынга киржири-биле ажыл планын чогаатказ, ону боттандырарын чөвүлелдиң кежигүннеринге, активчилерге дааскан. Ылаңгыя эш Монгуш Серинге удурткан тудуг бригадазында партия бөлүүнде коммунист херэженнер кижи бүрүзү тудугжунуң кандыг-бир мергежилин чедип алырын; бот-тывынгыр уран үүлгө, школага, уруглар яслизинге болгаш хөй уруглуг иелерге дузалаарынга херэженнерниң шеф ажылын организастаарын болгаш эске-даа ажылды кылырын планнааш, боттандырып эгелей берген.

Бистиң республиканың херэженнер чөвүлелериниң ажылында бо ышкаш эки чижектер болза бистиң чуртка коммунизминиң калбак тургузуушкунунуң үезинде хөй-ниити организацияларының, ооң иштинде херэженнер чөвүлелиниң ажылы хөй талалыг, солун болгаш дээштиг болуп бар чыдарын херечилеп турар-дыр. Ажыл-херектиң утка-шынары бедик, хевирлери хөй болгаш солун, арга-дуржулгазы байлак болган тудум, кандыг-бир чаа үүл тыптыр, ол болза мурнукузунга бодаарга улам-на дээштиг болу бээр. Херэжен активчилер бодунуң ажылын чорударда, партия болгаш совет органнарның удуртулгазынга, оларның дузазынга даянмышаан, мындыг хемчегларни чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаар ужурлуг.

Төрээн суурун чаагайжыдар, чечектер, кат-чимистиг ыяштар өстүрер, ынчангаш алдарлыг бежен чылга ону белек болдурар дээш демисежип турар Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозта, секторлар ажылынга эки дуржулганы чедип алган Чөөн-Хемчиктиң Иймеде, бүгү ажыл-херекти чорударынга херэжен активчилерге кол даянып турар Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозта херэженнер чөвүлелериниң ажылы—ол улуг херекте байлакшып орар дуржулга-дыр. Бо үстүнде чөвүлелдериниң даргалары Александра Кара-Сал, Ондар Алажык, Аракчаа Сендаа— ук ажылга сагыш-сеткилиниң ханызындан сонуургалдыг кижилер-дир. Хөй-ниити хүлээлгезин' төлептиг күүседип, ажылды организастап билир мергежил-биле чепсегленген ындыг эштер биске улам көвүдээр ужурлуг.

Социалистиг чаршыты, ооң дээди хевири—коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни бүгү хемчег-биле хөгжүдерин болгаш күш-ажылдың коммунистиг хевирлерин сайзыраңгайжыдарын, мактап деткиирин, коммунизм тургузуушкунунга ажылчы чоннарның идепкейин улам ыңай бедидерин, массаларның материалдыг амыдырал байдалын экижидер дугайында болгаш оларның өзүп турар угаан-бодал негелделерин хандырар дугайында сагыш салыышкынын партия болза хөй-ниити организацияларының эң чугула сорулгазы кылдыр санап турар деп, СЭКП-ниң Программазында айыткан. Бо улуг сорулганы амыдыралга боттандырары херэженнер организацияларынга база дорт хамааржыр.

Республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге херэженнер улуг күш болуп турар. Улус ажыл-агыйында ажылдап турар бүгү улустуң 44 хуузу, а тускай эртемниглериң—60 хуузу херэженнер. Ындыг болганда, партия, совет органнарның сорулгазы болза бо улуг күшке быжыыбиле даянмышаан, херэженнер чөвүлелдериниң ажылынга бүгү талалыг удуртулганы эжижидерин, оларның эгелээшкин бүрүзүн, солун ажыл бүрүзүн өй-шаанда деткиирин, ону амыдыралга боттандырарын чедип алырынга оларга дузалаарын, херэжен кадрларның ажыл-ишчи мергежилин бедидеринче сагыш салырын чедип алыры болур.

Бистиң бүгү чуртувуста ышкаш, Тываның херэженнери Совет эргечагырганың 50 чылынга чедиишкинниг ужуражыр дээш «Эң эки херэженнер чөвүлели» деп социалистиг чаршыта киржип, бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар. Ол чаршыта хөй болгаш солун хемчеглерни айыткан.

Күш-ажылга база хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгазынга улам идепкейлиг болгаш чогаадыкчы ёзу-биле киржир кылдыр, бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны херэженнерге тургузуп бербишаан, оларның бот-идепкейин көдүреринге дузалаары—партия организацияларының хүн бүрүнүң иитээнгейинің төвүнге турар ужурлуг. Херэженнер чөвүлелдериниң инициативазы-биле тыптып келгилээн «өг-бүленің алдары», «аныяндан адың камна», «өг-бүленің бюджеди» болгаш эске-даа тематиктиг кежээлер, төрээн суурунуң төөгүзүнге, ооң алдар-сураглыг кижилеринге тураскааткан байырлалдыг кежээлер, хамаалы болгаш Ада-чурттуң дайыннарының киржиичилери-биле ужуражылга, школаларны болгаш уруглар албан черлерин шефтээри, бот-боттарынга концерттиг аалдажыры дээш ышкаш хемчеглер улам-на солун, дээштиг апарган. Чамдык таварылгаларда ол кежээлер болгаш ужуражылгалар чавыс деңнелдиг, эвээш киржиичилиг, сагыш-сеткилди хайныктырбас, чалгааранчыг болгулаар.

Колхозтарда, совхозтарда, ылаңгыя фермаларда болгаш бригадаларда херэженнер чөвүлелдериниң, бөлүктериниң ажылынга практиктиг дузаны күштелдирерин, активчилерни ажылга өөредиринче кичээнгей салырын СЭКП райкомнарының херэженнер ортузунга ажыл чорудар килдистери бодунуң чугула сорулгаларының бирээзин кылдыр санаар ужурлуг. Ооң-биле холбаштыр, херэженнер чөвүлелдериниң аразынга дуржулга солчуушкунун организастаары дыка ажыктыг.

Херэженнер чөвүлелдери чүгле бодунуң күүнүнге, бодунуң активчилеринге даяныр болза чедиишкинниг ажылдап шыдаазс. Ынчаарга оларның ажыл практиказының байлакшыыры, массаны эвилелдеп шыдаар күжү—эске-даа хөй-ниити организациялары-биле харылзаазында. Совет органнар, профэвилел болгаш комсомол организациялары херэженнер организациязының амыдыралы-биле таныш, кажан херек апарган таварылгада, кандыг-бир ажылды ниити күш-биле, бот-боттарын деткижип турган организастаары ажыктыг. Ол дээрге хөй-ниити организацияларының ролюн улам бедидер, оларның масса-биле харылзаазын быжыглаар.

Улуг Октябрьның бежен чылын эки көргүзүглер-биле утпуур дээш демисешпишаан, херэженнер организациялары Бүгү-делегейниң херэженнер хүнү—март сести база чедиишкинниг уткуп шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас. Байырлалдыг чылдың ол хүнү биске мурнукузундан уламна онзагай демдеглеттинер дээрзин билир болгай бис. Боттарыңарның бо байырлалыңарга сөңнээр күш-ажылчы белээңер база көвей болзун, эргим херэженнер.

Октябрьның 50 чылынга алдар

ЭРЗИННИҢ ДЕЛГЕМНЕРИНГЕ

Ене-Бежи Серен ачазы-биле кады хой кадарар. Ол ёзулуг малчын апарган болгаш хойларны тодуг болдурарда оларны каяа одарладырын эки билир. Дузалакчы кадарчы ажылынга кызымак, бергелерге торулбас эрестерниң бирээзи. Ол тос-тостуң соогунда бёзин даштыгаа үр чоруурундан чалданмас кижи. Удавас ол Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозтуң дээре малчыннарының бирээзи апаар.

ЧУРУКТА: Ене-Бежи Серен.

А. Остапчуктуң фотозу.

Байырлалда ажыглалга кирер

Ак-Довурак—Абаза оруунуң тудуу доостурунче чоокшулаан. Ол чазаглыг делгем оруктуң мурнуу участогунуң тудугжулары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн таварыштыр боттарынга онаашкан 130 км дурттуг орукту ажыглалга киирерин хүлээнген.

Ам үеде олар 125 км черниң ужунда орукту чалдап, ону дескилеп доозар болгаш арткан 5 км эн-не берге черин юбилейлиг байырлалдың бүдүүзүнде доозары-биле шалыпкын ажылдап турарлар. № 60 автобаазаның чолаачылары Иван Шпаковский, Николай Реудов олар хүн бүрүнүң үлүг нормазын бүдүн чартык катап ажыр күүседип турарлар.

Эрткен чылдың деңнелинде

1967 чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт, зът садып алырының планы январь 20-ге чедир ианчаар күүсеттингенин хуу-биле көргүзөргө мындыг:

РАЙОННАР	СҮТ	ЗЪТ
Тожу	51,2	—
Каа-Хем	42,7	52,5
Таңды	33,0	267,4
Бии-Хем	26,8	97,4
Кызыл хоорай Соведи	22,9	9,8
Чөөн-Хемчик	20,9	57,0
Өвүр	17,3	—
Барыын-Хемчик	15,2	154,2
Улуг-Хем	14,4	29,0
Тес-Хем	12,0	—
Бай-Тайга	7,5	20,0
Эрзин	—	—
Республика	25,6	72,6
Эрткен чылдың бо үеэнде турганы	25,8	51,0

Бо саннардан ап көөргө, күрүнеге сүт садып алыры эрткен чылдың деңнелинде чоруп турар, а зът садып алыры эвээн ашкан-дыр. Таңды районда дуржулга станциязы зът садарының квартал планын 8 катап күүсеткен болгаш ооң-биле ниити районнуң планын эвээн дагтыкан. Ол районда «Элегес», «Тиилелге», Бии-Хемде «Өөн», Барыын-Хемчикте «Барлык», «Шекпээр», Чөөн-Хемчикте «Тыва», Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы» совхозтар 1967 чылда, ылаңгыя бирги кварталда зът садар планын күүседиринге эрткен күстен бээр белеткенип, семиртилгени организастааны-биле январьның эрткен 20 хонуунда күрүнеге эвээш эвес зътти киргеннер.

ТӨЛЕПТИГ ҮЛҮҮН КИИРЕР

«Кижи болуру чажындан» дижири-ле шын. Өгүүн уругларының улуу Маай биченгиден тура дидим, шудургу, ажылгыр, кежээ оол чораан. Адазынга бичин оол дузалажып, күш чедер-ле ажылын күзедип-биле кылып каар чораан. Элээн доругуп, эр апаргаш, адазы-биле кады тараа тарыырынга, ажаап алырынга, ыяштаарынга чыдып калбас апарган. Ооң адазы Ооржак Сүрүң оглун ажыл бүгүдезинге өөредип, ажылче аалдан үнерде кагбас чораан. Ол өгге оолдар улажып-ла турган. А Маай оларның улуу—угланбаштаар командири болу берген. Ооң соонда улам эр боор өзүп, чоп-биле кады ажылдап, тускай өг-бүленгиндаа апарган. Кандыг-бир тускай мергежил чедип алыры ооң күзелсоруу апарган.

1952 чыл. Ооржак Маай Кызылдың автошколаларынга үш ай хуусаалыг курсту доосказ, чолаачылаар эргени чедип алган. Ажыл-ишке, эртем-мергежилге сундулуг кижи чаңгыс эртемге кайын доктаар. Бирээниң кырынга бирээни немеп, улам ханылап чораа-чораа, чолаачы, комбайнер, тракторист апарган.

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Дөн-Терезин салбырының дээре механизатору Ооржак Сүрүңович Маай 15 чыл иштинде үзүктел чок ажылдап, күс болурга—хову кораблин дыннаңкаш, алдын-сарыг далайже эжиндирип кириптер, кыш болурга—автомашина-биле ыяш, өдек, сиген сөөртүп кириптер, час келирге—Дулаан-Караның эдектерин «каң аъды» биле динмиредир дилдиргеш турупта.

1960 чылдан бээр комбайнер-механик деп дөртку мергежилдиг апарган. Чайгы үеде комбайнинг септелгезин-доосказ, дужут ажаап алышкынының мурнуу чарыында сиген кезилдезинге ажылдаар, 14—18 тонна сигенин малчыннарга белеткеп бээр. 1966 чылдың күскү сезонунда 200 га черниң сигенин, 600 га черниң тараазын кескен. Хүн нормазын 150—210 хуу күүседип турган.

1966 чыл Ооржактың амыдыралынга уттундурбас болган. Ону СЭКП-ниң кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Ооң ийи оол дуңмалары акызының изин истеп, чолаачылар болган.

Хөй мергежилди чедип алган, херек апаргаш, туралааныг-на тудар аныяк коммунист Ооржак Маай бо юбилейлиг чылда ниитиниң хөрээнге бодунуң төлептиг салыышкынын киирер дээш улам дыызыг, тудугжу ажылдап турар.

А. ДОПЧАА.

Часка белеткел

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюн күш-ажылчы белеткерлиг уткуур дээш Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң механизаторлары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары часкы хову ажылдарына киирер техника септелгезин кидин түлүк чоруда берген.

Совхозтуң үш салбыры ниитизи-биле 33 тракторну септеп, хову ажылынга белеткээр. Ам 28 трактор септеттинген, арткан 25 тракторну февраль 23-түң бетинде доозар деп механизаторлар хүлээлге алган. Кожулда чепсек-хекселдерден 400 илир, 18 андазын, 25 сеялка белеткеттинген.

Үрезин арыглаашкыны база эки чоруп турар. Салбырларда ниитизи-биле 1080 тонна тараа культураларының үрезини арыглаттынган болгаш хынатынган.

М. ЧҮЛЬДУМ.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң часкы хову ажылынга техника белеткеп турар бригадазында чеде бээримге аныяк механизаторлар кидин түлүк ажылдаан, бичин-даа чайжок турарлар. Бригаданы удуртуп турар коммунист эш Севек-Доржу-биле чугаалажыр аргалыг болдум.

— Часкы хову ажылынга кирер кожулда чепсек-хекселдерниң септелгези доозулган, тодаргайлаарга: 19 андазын, 14 сеялка, 200 плипр белеп, тракторлар, автомашиналар септелгези түлүктеп турар — дээш, эш Севек-Доржу трактор септеп турган улусче чоруй баарды.

Колхозтуң тракторларын «Сельхозтехника» каттыжышкынының район салбыры кылып турар, колхозтуң механизаторлары үш тракторну септеп доозуп алган. Олар ам чамдык автомашиналарының капитал септелгезин болгаш хүн бүрүнүң азар септелгезин кылып турар. Соңгулда хүнү — март 12-ге чедир хову ажылынга белеткелдерни доозар дээш механизаторлар ажылдап турарлар.

Х. САМДАН.

Чаа колхозта

Бай-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» колхозу 1966 чылдың чайынында «Малчын» колхозтан чарлып тургустунган. Чаа колхозка тудуг суурнун айтырыы чугула черин өөлээр.

С. Шожалга удурткан тудуг бригадазын тургускан. Чартык чыл безин четпес хуусаанның иштинде колхозчу тудугжулар дөрт өрээл складты, сес аал ишти чурттаар 2 чурттарга бажыңын ажыглага киргген.

Бо тудугжу бригаданың мурнунда салдынган сорулга белеп эвес. Электростанцияны, пилораманы, бир чүнар бажыңны, сес өрээл колхоз конторазын, дөрт аал чурттаар бир бажыңны, 10 мал кажааларын тудар. Бо тудугларны Октябрьның 50 чыл оюнун байырлалынга уткуштур доозар.

К. УСПУН.

Газты—бажыңнарже

Найысылал Кызыл хоорайның чурттакчы бажыңнарында амгы бо хүннерде 1000 санныг газ плиталары тургустунган. Чурттакчылар ол чаа чүүлү күзелдии-биле дурген шинээзиг-дип алган, чем белеткээринге долузуубиле ажыглап турарлар. Газтың ажыы улуг. Газ плитазынга салган чем кончуг дүрген хайныр, паш-саваага хөө чок болур.

Кызылдың 26 дугаар кварталындан эгелээш, 96 аал ишти чурттаар болгаш база эске-даа улуг бажыңнарда газ плиталары тургустунган. Юбилейлиг 50 чылдың дүргүзүнде Кызылдың бажыңнарынга 500 ажыг газ плиталары немей киргген турар.

Ооң-биле чергелештир «Көк-Тей» база «Тиилелге» совхозтарның төптеринге 2000 газ плиталарын тургузары көрдүнген. Мал кажааларынга газтыг кывыскылары база киирер. Ындыг кывыскылар чидиг өклеп өөнүг хереледеги үндүрүп турар болганда, малдың дүрген улгадып өзеринге дузалаар. Ынчангаш газ плиталарны калбаа-биле дүрген салыр сорулгабиле 25 кижини тускай курста өөредип турар. Суурларга плиталарны олар тургузарлар.

«Сибирьниң оттары»

«Сибирьниң оттары» деп журналдың бо чылгы бирги дугаары парлаттынып үнүп келген. Тываның эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчылары тыва аас-чогаалының шинчээчилери эштер Куулар биле Гребневтүң ажылдарының сайгарылгазын ол журналда тодазы-биле бижээн.

Эртем ажылдакчыларының тыва чоннуң аас-чогаалынга холбаштыр бижээн ажылдары Сибирьниң улустарының аас чогаалын шинчилээринге улуг ужур-дузалыг дээрзин журналда айыткан.

Советтерге соңгулдага уткуштур

Белеткелди шапкынчыткан

Тываның үлетпүрлүг төптериниң бирээзи—Хову-Аксынга барган кижи ында соңгулдага белеткел ажылының калбарганын дораан эскерип каар. Кара-Хая баарында улуг гудуларга-даа, эргиг, чаа суурларга-даа чеде бээрге, чоннуң чугаалашкан чугаазы март 12-де соңгулда хүнүнүң дугайы. Политиктиг чугула кампанияга чоннуң сонуургалдыын ол чижек тода көргүзүп турар.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге база чер-чер Советтеринге соңгулдага белеткел ажылы бистиң Хову-Аксы суурда шалыпкын эгелээн. Партия эге организацияларының секретарьларының, агитколлективтеринің активчилериниң, хөй-ниитичилериниң хуралын партия комитеди организастаан эрттирген. Партком секретары эш Гладилин ацаа чүве чугаалаан.

Агитас-массалыг ажылды партия комитеди чугулалап көргеш, агитаторларның ажылын эде тургуспушаан, тудугда болгаш руда эргелелинде чаа немешкен инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле агитколлективти четчелеп тургускан. Эрги суурда агитпунктунуң эргелекчизинге коммунист эш Кара-оолду томуйлаан. Суут Совединиң күүсүкому соңгукчуларның даңзызын тургузарының белеткел ажылын эгелээн. Соңгулда шимелдеп бижип белеткээринге сес база он чыл школаларының башкылары идепкейлиг киржип турар.

Н. НИКОЛАЕВ.

Юбилейлиг чылдың соңгулда кампаниязы бүгү чуртта калбарып турар. Совет кижилер республикаларның Дээди Советтеринге, ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдага белеткенип турар. Бо күннерде Советтеринің ажыл-чорудулгазының бүгү улусчу көрүлдези чоруп турар. Депутаттар кылган ажылының дугайында отчёттарын берип турар. Соңгукчуларга чугаалап бээр чүүлдер оларда база-ла бар. Чижээ, Казахстанда Октябрьск деп хоорай мырыңай чоокта чаа көстүп келген, ол болза республиканың алдан чедиги хоорайы-дыр. Байырлалда аңаа делгем экранныг кино-театр ажыттынар. Квартираларга газты киирер. Донецк областың «Россия» көдээ ажылагый артелинге совлгу чылдарның дургузунда туйбу-биле 900 эки бажыңнарны, аъш-чем болгаш болбаазыраңгай магазиннерни, 450 кижи олурар Культура бажыңын тудуп ажыглалга киргген.

Ындыг фактылар чер болганда бар. Ол чылдарның иштинде Совет Эвилелинге мун-мун улуг улетпүр бүдүрүлгелер, дээди өөредилге черлери, школалар, чурттаргга бажыңнары, магазиннер туттунган. Чурт чаа өруктарның эткизи-биле шыптынган, электри дамчыдылгазының, нефть дамчыдылгазының, газ дамчыдылгазының чаа шугумнарын кылган.

Чер ажылдакчылары элбек дүжүттү ап турар апарган. Допчузу-биле чугаалаарга, соңгулда соонда эрткен чылдарда хөй чүүлдер кылдынган. Ынчалза-даа мурнууста тургустунган ажыл-херектер оон эвээш эвес. Ажылчы чоннарның хуралдары удавас эгелээр болгаш Советтеринің депутаттарынга кандидаттарны дешпидер. Соңгулда кампаниялы партияның болгаш улустуң чаңгыс эвин чаймнандыр көргүзер. Ол чаңгыс эп эрткен неделяда бистиң Төрээн чуртувустуң хөй районнарының ажылчы чоннары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражышкыннарынга база тодаргай илерээн. Ол чаңгыс эп Совет эрге-чагырганың юбилейлиг чылын алдарлыг ажыл-херектери-биле уткуурунга ажылчы чоннарының изиг чүткүлүнде, социалистиг чарыштың калбарганында база алереттинип турар.

«Бистиң бүдүрүлгелериниске хожудап турарларны кичээнгейлиг көрүп, оларга дузалаалыңар, эштер. Ам бистиң лозунгуус мындыг болзун: Совет эрге-чагырганың 50 чылында кожавыста хожудап турар чаңгыс-даа бүдүрүлге, кижи гурбазын!» деп Горькийниң автозаводунуң коммунистиг күш-ажыл шалыпчыларының чаазында бижээн бо одуруглар база ол ышкаш эске-даа хөй коллективтеринің социалистиг хүлээлгелери байырлалды тодаргай дайынчы ажыл-херектери-биле уткуурунга ажылчы чоннарының күзелинин дугайын чугаалап турар-дыр.

Кол кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже! Бо лозун бүгү делегейниң ажылчы чоннарының төөгүлүг улуг байырлалынга белеткенип турар чурттуң амыдыралында кол чүүл болу берген. Бо талазы-биле чугула хемчеглерни Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга белеткел талазы-биле профэвилелдериниң сорулгаларын чугаалажып көргеш ВЦСПС-тиң XI пленумуу, совет нарын хөвең бүдүрериниң көвүдедир болгаш шынарын экижидер дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш хөвеңчилериниң бүгү-эвилел чөвүлел хуралы айыткан.

Ол дугайын ажылчы чоннарның өскедаа ужуражышкыннарынга база чугаалажып турган. Совет кижилер улуг байырлалды боттарының улуг Төрээн чуртунга төлептиг ажыл-ижи-биле уткуурунга чүткүлдүг.

В. ПИМЕНОВ. (СЭТА)

ЧУРТ НЕДЕЛЯ ИШТИНДЕ

Советтерге сонгулдага уткуштур

БИСТИҢ ХЕМЧЕГЛЕРИВИС

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге база чер-чер Советтеринге соңгулдага белеткелдиң бо хүннеринде Чөөн-Хемчик районда аңаа белеткелдер кидин чоруп турар. Амгы үеде районда ниитизи-биле 43 агитпунктулар ажылдап, оларда 1440 агитаторлар хаара туттунган.

Агитаторларның хөй нуруузу эрткен үе иштинде айда 2 катап лекция, беседаны кылып турганнар. Ындыг болзажок, чамдык агитпунктуларның ажылы эрткен чылын соңгулдалар эрткен соонда, ол хевээр чорувастаан үүл база бар. Оларга тодаргай удуртулга четпес турган болгаш харындаа агитпунктузунуң бажыңнарын соолгу үеде өскээр ажыглай берген черлер бар, ол, чижээлээрге, Чадааның саржаг заводунга хамааржыр.

Үзүктелдиг ажылдап турар агитпунктуларны база айтыр херек. Райпода, амыдырал-хандырылга комбинадында агитпунктулар болганчок-ла шоочалыг тургулаар. Кулун-Дүжериң агитпунктузу, ында агитаторлар шуут ажылдавастаан болгаш агитпунктуга оттулар ыяжы безин чок турган.

Эки ажылдыг агитпунктуларны база демдеглезе чогуур. Ылаңгыя автоажыл-агый, механизастаттынган № 463 колонна болгаш өске-даа чамдык черлерде агитаторлар боттарының участоктарынга үргүлчү барып, соолгу чаа үүлдерни чонга таныштырып турарын чугаалаар ужурлуг. СЭКП XXII съездизи аттыг колхозта агитпунктунуң эки ажылдап турарын база айтымыл. Агитаторлар Кара-Сал Кызыл, Сат Бюрбю олар боттарының быжыглаан бажыңнарынга үргүлчү барып турар. «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында агитпунктунуң ажылы база бедик деңнелде. Ында эки агитаторлар Балкан Намаш-оол, Донгак Семис-оол олар болур.

Соолгу үеде Чыраа-Бажында эш Комбукай удуртқан партия организациязында агитпунктунуң ажылы экижээн. Хорум-Даг, Чыргакында агитмассалыг ажыл ылаңгыя соңгулдалар-биле холбаштыр массалыг эгелээн. Районда агитпунктуларның үжен ажыы бүрүңү-биле дериттинген. Агитаторлар соңгукчуларның даңзызын чурумчудар талазы-биле шагда-ла ажылдап киргеннер.

Бо бүгү-биле чергелештир Октябрьның 50 чыл өө болур бо байырлалдыг чылда агитмассалыг ажыл талазы-биле бистиң районда кандыг хемчеглер көрдүнүп турарын дөпчу-даа бол сонуургадып көрейн. Тематиктиг кежээлерни, бүдүрүлгелер мурнакчылары-биле, хоочун коммунистер-биле ужуражыышкын кежээлерин клуб, Культура бажыңнарында бүрүзүнге ай санында кылырын планнаан.

Номчуур лекцияларның тематиказын база калбартыр, ылаңгыя ЄЭКП-ниң, совет күрүнеңиң төөгүзүнүн, совет демократияның талазы-биле лекциялар улам калбарар. Улуг Октябрьның 50 чыл өө-биле холбаштыр Октябрьның социалистиг Улуг революциязының төөгүлүг ужур-дузазының, В. И. Ленининиң дугайында хөй лекциялар номчуттупар, партияның XXIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюнга белеткелдерге холбашкан массалыг хемчеглер алыр талазы-биле кылыр ажылдар база планнаттынган.

Бүгү-ле фермаларга болгаш бригаларга кинону айда ыяавыла ийи катап көргүскен турарын чедип алыр дээн бис. Ном автолавказын дамчыштыр малчыннар аразынга ном садыглаашкынын организастаар. Агитмассалыг ажылдың чорудулгазында социалистиг чарышче улуг кичээнгейни салган турар, ылаңгыя фермалар, бригадалар аразының чарыжынче, коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турар коллективтерже онза сагышты салыр.

«Хову турлагларга эң эки культура дээш» деп чарыштыг колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының ортузунга делгеренгей калбартырын планда көрүп турар.

Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл туктарын доктаатқылаан, оларны сүт болгаш „уут талазы-биле айда бир удаа, дүк талазы-биле — II-III кварталдарның түңнелин көрүп, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугнуң болгаш транспорттуң талазы-биле — айда бир удаа тывыскылаар кылдыр көрүп турар.

«Билиг» ниитилелдиң район салбыры-биле кады колхозтарга болгаш совхозтарга доктаамал ажылдаар кинолекторияларны база организастаар дээн бис. Районуң бүдүрүлге талазы-биле көргүзүглерин түңнеп, оларны чонга тайылбырлаар сорулга-биле квартал санында колхозтарның, совхозтарның ажылының түңнелдериниң талазы-биле бир, үлетпүр бүдүрүлгелериниң талазы-биле—база бир бюллетеньни үндүрүп турар бис.

Оон-биле кады колхозтар, совхозтар, бүдүрүлгелер конторааларынга, клубтарга, Культура бажыңнарынга бүдүрүлгелериниң мурнакчыларының булуңнарын, тургускулаар, оларга мурнакчыларның хүлээлгелерин айытпышаан, чуруктарын аскылаар, өске-даа көргүзүглерни аңаа делгээр, чижээлээрге, оларда кылып турар ажылга хамаарышкан үүлдерни, чуруктарны солуннардан, журналдардан оя кескилээш, чараш, яныыт кылдыр делгегилээр. Бо бүгүнү март 1-ге чедир кылып дооскаш, үргүлчү чаартып турар.

«Эң дээре кижилер» деп стентилерниң, Хүндулел самбыраларының, транспарантыларның чаа хевирлерин ажылдап кылгаш, март бирээге чедир колхозтарны, совхозтарны, бүдүрүлгелерни оларның-биле бүрүн хандырар деп шиитпирлеп алган бис.

Бо бүгү хемчеглерни херек кырынга боттандырар чорук болза бистиң районуң ажыл-ишчилериниң соңгулдага эки белеткениң, оларны эки организастыг эрттирерин хандырбышаан, Совет эрге-чагырганың бежен чыл оюн төлептиг уткуур төлээде, оларның күш-ажылчы улуг тиилелгелерлиг болурун хандырар дээринге бүзүрел турар бис. Мынчыгаш, бо сорулгаларны күүседиринче бүгү ажылывысты углаар бис.

К. МОНГУШ,
СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң аргелекчизи.

Сергей Исаев чолаачы болурун быжыы-биле шиитпирлээн. Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының коллективи ону баштай слесарының эрекниқизинге хүлээп алган. Удатпаанда ол тускай разрядты алгаш ажылдап эгелээн. Сергей хүндүс ажылдап хүнээш, кежээ чолаачылар белетиээр курстуң кичээлдеринче далажыптар.

Ам эш Исаев чолаачының, септекчиниң херечилелдерин алган. Соолгу үеде коллективте слесарьлар чедишпейн турар. Мурнаичы чолаачы ол участокче ажылдаар күзелин илереткеш, автомашинаны бедик шынарлыг септеп турар.

ЧУРУКТА: С. Исаев машиназын ажылга үнеринче белетнеп тур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Репортаж

МАСТЕРСКАЯ—МАЛЧЫННАРГА

Чоокта чаа Чадаана хоорайда амыдырал-хандырылга комбинадының чазанылга мастерскаязынга чордувус. Ол өйде У. Сарыг-ол удуртқан бирги эллчег аңаа ажылдап турган. Ооң кежигүннери колдуунда-ла аныяк кижилер болду. Мастерскаяның иштинге кире бээрге, оларның кылып турар продукциязы караккa боттары-ла костүп келир, сактырга тускай делгелге ышкаш кылдыр таарыштырып каанзыг-даа. Чижээлээрге, тогерик столдар, улуг, биче сандайлар, чем, хеп шкафтары, соңга рамалары, хаалгалар, өске-даа үүлдерни үүгле будуурун манап, ында чыскаап каан тургулаар.

— Силерниң мурнуларда бо костүп турар үүлдерден аңчыда, ында караккa кезүлбее өске-даа үүлдерни база кылып турар улуг бис—деп, бригадир ынча дидир.

— Ол үүлерил дээрге, чаш уруг-дарыгга хереглээр мебель, чуруктар хоолары, машина кузовтары...— суг-суг деп, бир аныяк оол аңаа немеп кагды.

Мастерскаяның өрээлдеринге көрүп чоруп турарга, ажылдың байдалын хайгааараага, ында кижилериниң бот-боттарынга дузалашчыр, детниижер чоруу, бүдүрүлгеге иниги кодуруулушкунуң дески челип алыр дээш чүткулу черле илдеп. Чаа чылды уткаанының хоону кижи бүрүзүнде ам-даа бар үүве болганда, бригаданың кижилериниден:

— Чаа беш чылдың бирги чылы—эрткен эрга чылывыеты канчаар үдедицер мооңар?—деп айтырдыыс.

— Эрткен чылын бүдүрүлге планнывыеты 107 хуу күүсеткен бис—деп, аңаа харыы ындыг болду. — Хуу ындыг-ла-дыр харын, ооң-биле кады чочуңуң чугула хереглелдиг янзы-бүрү үүлдерин кылып бээрге, кижи мораль талазы-биле кончуг сеткил хаңар үүве. Ылаңгыя мен бодум садыгдан эки шынарлыг, чараш даараан костюм садып алганымда, ону бүдүрген эштер бистерге эки болзуп дээш дыка-ла кызыдып ажылдап турган-дыр кылдыр улуг оорушку-биле бодап кээр чем. А бистиң бүдүрген үүлдеривисти ажыл-ишчилер саткылап алгаш, база ынчаар бодагылаар боор кылдыр сактып келирге, кижээ кончуг эки, ынчангаш кылыгның шынарын бедик болдурар дээш, кижи бүрүүе кызыдар бис.

Баштай эскербээн улуе бис, ам көрүп турарывыска, өрээлдің он-бо черлеринде чаа өг ханалары, хараачалар, ыналаар эңмежок костүп чыдырлар.

— Бо чүү боор, силерге мындыг чагыглар кирген бе, тайылбырлап берип көрүңерем—деп, бригадир У. Сарыг-оолдан дилеливис.

— Бистиң комбинатта үш чүе өг ыяжын кылыр чагыг кирген үүве, ынчангаш ону кылып эгелей бергенивис бо, ам он ажыг өг ыяжын кылын алган бис — деп, бригадир ынча дидир. Ооң уламчылады: малчыннарга херек дээр чорду. Олар ылаңгыя чайын малды эки семирдир төлээде, тайгаларга —серии, оъду чаагай черлерге каш удаа көжерлер болгай, ынчаарда, ылаңгыя одарны дөрт-беш суг солуур апарганда, ол чер бүрүзүнге бажың тудуп турар эвес. Ооң-биле кады ынчаар көжер черлер чылдың-на солчуп боор үүве болгай. Ынчангаш малчынга өг ол өйде кончуг таарымчалыг: ону дүргеннибиле чүдүрүп алгаш, кайнаар-даа чоруй барып болур. Ол дугайын, чижээлээрге, Казах, Кыргыс ССР-лериниң дуржулгазы илергей бадыткан турар, ону топ солуннардан-даа ыомчуп турдувус.

— Ындыг болзажок, чамдык ажыл-агыйларда малчыннар кыжын өглерге кыштай бээр үүлдер база бар болдур ийин, ол черле четпес. Мынча өглерни чагыдып алгаш, кыжын кыштаарда чылыг ынча-ла санныг квартираларны малчыннарга чедир тудуп бербейн барбае боор але, эштер?—дижин, баштак-биле ынчаар айтыржыр-даа-дыр бис—деп, база бир бызаңчы чидигленгилээр-даа.

Тодаргайы-биле чугаалажып келиривиске, ында бар станоктарны өг ыяжын кылырына таарыштыр ажыл өйүнде иниги сүме-биле эде кылгылап ап турар болду. Чижээлээрге, хараачаның үттерин кылырына, ыналаның бажын сүүртүрүнге, хараачаны, ооң богежелерин эзрингге ол станоктар таарыштынмаан-на болгай. Харын ооң ужурунда маңаа тывызык угаан херек. Ылаңгыя ыналаның бажын сүүртүрүнге бир станокту таарыштырып ап турарын көрдүвүс. Станокта Монгуш Лопсаң тур. Өске өөрү ону долганы бергилээн. Ынчангаш хемчээш, каш катап шенеп, ол-бо аңдара-дүңдере тутқулап, өрүледип, кудуладып турганаш, ону канчаар кылза чогуурун тып алдылар.

Бо талазы-биле чазаныкчыларның ажылын чингедип турар бир үүве мындыг: өгүүн ыяжын канчаар кылырының төлевилелин Тыва АССР-ниң амыдырал-хандырылга министерствозунуң Толевилел-конструктор бюрозундан ылавылаалдыы-биле саңап турган кылын кази, ол дээрге кылын дептер болду. Ында шупту үүвенин көргүзүп айыткан: биче өгүүн ыяжын канчаар кылырыл, өртүмек өгүүн, улуг өгүүн кандыгыл дээштин, үүве бүрүзүн метрлеп, сантиметрлеп турганын айыткан.

Өгүүн ыяжын тин каанда кандыг турарыл, шыпканда чүү болурул, олар шупту бар. Ында-ла өгүүн хаалгазын база чуруп көргүскен. Ханаларны, ыналарны, хараачаны хүрен будук-биле будуур бис, а хаалганы оон өөгүр өөвер-биле чаштыр кылыр деп, чазаныкчылар чугаалап турар болду.

— Бо бүгүнү кылырда, станоктарны ажылдап турган-ла таарыштыр дериир апаар үүве-дир, ол талазы-биле бистиң кижилериивис четчир мергежилдиг улус — деп, мастер В. Зверев чугаалаан.

Мастерниң ынча дээри-ле ийи. Маңаа Монгуш Биченекти ап көрээли. Ол ында он чыл ажылдап турар. Бо кижиниң дугайында өөл дээрге үргүлчү макталда турар кижи болгай, мырыңай өдүрээн часпас кижи» дишкилээр. Аңаа турувуста, Культура бажыңындан ыраажылар турар үзүн сандайлар чагыы чедип келди. Оларны канчаар кылырының схемазын бригадир көрүп-көрүп, «шак мону канчаар таарыштырар дээн чоор, сээң саналың чүл» деп, Монгушка ол чеде берди. Ооз чугаалашкылаан соонда, ийи кижиниң сеткили хаңгазыг хүлүмзүрүп кагдылар: канчаар кылырын шиитпирлеп алганнары ол-дур? Черле ынчаш кандыг-даа ажылга олар үргүлчү ынчаар сүмележир.

Шакыр-оол Ондарны база маңаа айтыр херек. Караа угаанныг, ажылдап чоруп турда кашпагай, бодунуң ажыл-херээн эки билир ол кижи биске чамдык мындыг үүлдерни база чугаалап берди: өг ыяжы кылырынга берип турар хадының шынары багай—ыргак, хөй будуктуг, прик-даа болгулаар, ол дээрге ыяп хүлээп алырда, ону эки хынавайн турарында. Хананың көктээнге харын эки багларны берип турар. Чазанылга чериниң иштп соок, кижилер фуфайкалары, борттери-биле ажылдап турар. Мындыг чорук ажылды эки кылдынарынга багай саалдарны чедирип болур.

— Социалистиг чарыш силериниң мында кандыг чоруп турар ирги? — деп, аңаа түрган эштерден айтырдыыс.

— Ындыг үүве-даа бисте чок ийин—деп аңаа ындыг харыы дыңнадыыс.

Мону кижи кайгаар. Аныяктар хөй хирезинде, комсомол организациязы база ында чок. Амыдырал-хандырылга комбинадының профэвилел организациязы, ооң дирекциязы ынча үүвени кылынар-ла дээр боордан башка, масса-политиктиг, организастыг болгаш кижизидилге ажылын утканын бо херечилеп турар-дыр. Кижи бодан коорге, СЭКП райкому бо комбинаттың ажылынче чоокку үе иштинде ханызы-биле бакылап көөр болза эки.

Ындыг болзажок ажылчыннар боттары кызымак ажылдан турар. Олар ынча дээр:

— Бо чылын Улуг Октябрьның 50 чыл ою демдеглеттинер болгай, ынчангаш ону төлептиг уткуур толээде, бүгү күжүвүсүү салып, эрткен чылдан-даа бедик көргүзүглерлиг болур дээш күжениишкинивисти каш дапкыр дыңзыдар бис.

САЛЧАК,
«Шыпныңı» корр.

КИЖИЛЕР-БИЛЕ АЖЫЛ—КОЛЧҮҮЛ

«Кызыл тудугнуң» бирги тудуг участогунуң тудугжулары беш чылдың бирги чылы — 1966 чылда кылган ажылын боттарының хуралынга түңнеп көрген. Участоктуң тудугжулары эрткен чылын телеведение төвүн, 960 өөреникчи өөренир школаны, 140 уруг турар садты болгаш өске-даа чугула тудугларны ажыглалга киирген.

Организастыг ажылдың четпес, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаа-биле чыл планы күүсеттинмээн. 335 муң рубльдің тудуун кылып, ажыглалга кирер турган болза, чүгле 252 муң рубльдің тудугмонтаж ажылы кылдынган. Бо дээрге эң-не куду көргүзүгүнүң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чавызының херечизи-дир.

Участокка чыл дургузунда 60 кижи ажылдап келген, чыл иштинде 349 кижи ажыл шагы үзүп, прогул кылган. Ажылдап турар кижилерден ажылдан үнгеннериң саны ковудаан, арагалаар, оор кылыр, хулиган херек үүлгедир чоруктар ужастоктуң ажылчыннарынга тургулаан. А. Сидеев биле Г. Аникин олар «Көк-Тей» совхозтуң дагааларын оорлаан шиитпиргеннер. Эзирип алгаш, эзирик улус сергедир черге хонар чорук участоктуң ажылчыннарында массалыг болуп турар.

Партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары партийжи-политиктиг, культура-массалыг ажылдарны ажылчыннар ортузунга чоруттайн келген. Лекция, беседа чоруттунмайн, хана солуну үпмейн турар. Участокта профэвилел кежигүннери эрткен чылын кежигүн дадывырын четче хавыртпааны-биле дадывыр чыылдазы күүсеттинмээн. Местком даргазы Шараборов арагалап, ажыл шагы үзүп турар.

Беш чылдың ийиги чылында ажылчыннар орузунга политикижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарны күштелдирип тургаш, участоктуң мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринче тудугжуларны эвилелдээри партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларындан негеттинип турар. Кижи-биле ажыл—кол үүл болгай. Ындыг болганда, участокта профэвилел комитеди ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын дыңзыдып, культура-массалыг ажылды чогуур негелдезинге тургузары чугула.

О. САМБУ.

Иви фермазында

«Май 1-зи» колхозтуң ивижилери төрүүр 600 ивиден 500 ажыг анайны эрткен чылын камгалап алган. Чайгы үеде малын эки оттуг тайгаларга кадарып чайлаан. Бо берге болгаш харыысалгалыг ажылда сес өг-буле кызымаккай ажылдап турар.

Ивижилериң кайызын кайы дээр—шуптузу-ла эрескежээ улус. Ынчангаш эки ажылы макталга четкени ол: Дарган Диленчи «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле, Ак Богаадаң «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Хоочун кадарчы эш Меңгирге иви эмнээриниң бөдүүн аргазын өөренип алгаш, эмчилерге дузалажып ажылдап турар.

Аңныыр сезону эгелээр — ферма ажылдакчыларының сагыш-сеткили база амыравас, чайлыг үелеринде аңнай каап турарлар. Эрткен чылын оларның кижи бурузу үш чүс хире диңни болгаш элээн каш киити өлүргеш, күрүнеге дужааган. Ферма бо чылын «чымчак алдын» тывыжынга база киришкен.

Колхозчу ивижилериң ажыл-ижин организастаарынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Ак Деверектиң улуг-хуузу улуг. Ол, ферма эргелекчизиниң хүлээлгезин эки күүседип, колхозчу эш-өөрүүнүң бедик хүндүткелин чаалап алган. Эш Деверек — Улус ажылагый чедишкиннериниң делгелгезиниң киржикчизи, эрес аңчы болгаш мергежилдиг малчын-ивижи.

Ам ферма Шивилиг-Хемде көжүп келген. Удавас иви төрүп эгелээр. Ындыг болганда, оларга база бир хайныышкынныг хүннер ынчан эгелээр. Ынчалза-даа ферма чаш анайларны камгалап алырынга белен. Октябрьның бежен-чыл оюнга алдар кылдыр олар 600 ивиден 550 анайны менди алырын хүлээнгеннер.

О. АЛЕКСАНДР.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ 50 ЧЫЛ ОЮНГА

«...Төп Күүсекчи комитеттиң хүлээп алганы ажылчы чоннарның болгаш молчуттурген улустуң эргелериниң Декларациязындан Съезд Россияның ажылчы аңгыларының ёзулуг күзел-соруунуң илерээшкинин көрүп турар. Ол Декларацияның одуруг бүрүзүн күш-ажылчы аңгылар боттары нелеп келген, ынчангаш Советтериниң ол программазында илереттинген негелделер дээш медерелдиг ажылчыннар, тараачыннар болгаш солдаттар хаңының соолгу дамдызынга чедир демнеежир.

Съездиниң доктаатканы болза: Бо Декларацияны бүгү заводтарга, фабрикаларга, волостарга болгаш кедээ суурларга азып чарлаар база армияның болгаш флоттуң бүгү кезектериниге номчуур».

Төп Күүсекчи Комитеттиң болгаш Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң политиказының дугайында база «ажылчы чоннарның болгаш молчуттурген улустуң эргелериниң Декларациязының дугайында» ажылчыннарның, солдаттарның болгаш тараачыннарның депутаттар Советтериниң үшкү Бүгү-россия съездизиниң доктаалында ынчаар бижээн. Большевиктер фракциязының саналыг ёзугаар бо доктаалды съездиниң 1918 чылдың январь 12-де (25-те) болган үшкү хуралынга хүлээп алган.

Барык чартыг чүс чыл мурнунда Лениниң Декларацияны бадылаарынга киришкен кижилериниң кайы-бирээзи-биле ужуражыр дээн күзел-биле Москваның улуг бажыңының бир квартиразынга чеде берген мен. СЭКП-ниң хоочун кежигүнү Г. Я. Лобанов-биле баштайгы таныжылганыс бо квартирага болган. Ол 75 хаарлыг болгаш берге чылдарны чурттап эртирген. Ынчалза-даа Григорий Яковлевич ам-даа сергек болгаш шыырак. Каш он чылдарның мурнунда болган болуушкуннарны ол ам-даа утпаан.

Рязань губерниясының тараачының кижиниң оглу Григорий Лобанов россий пролетариадының хураалеңинге бичезинде-ле кирген. Петроградтың, Москваның, Коломнаның заводтарынга ажылдап чораан болгаш мергежилдиг токарь болу берген. Москвага ол металлистер эвилелинге кирген, удаваанда ону бүрүн эргелиг толээге томуйлаан. Ынчан эллээн каш ажыл соксадыышкынларынга идепкейлиг киришкен.

Аныяк ажылчын Григорий Лобанов 1917 чылдың февральда большевиктер партиязынга кирген болгаш хаанның кызыгаар чок ёзу-чурумун дужуреринге, а ооң дараазында Октябрь революциязынга идепкейлиг киришкен.

Григорий Яковлевич хөй чылдарда партия болгаш күрүнениң чугула ажылдарынга турып, Бүгү-эвилелдиң онза комиссиязынга — Күрүнениң политиктиг эргелелиниң органнарынга Ф. Э. Дзержинскийниң шуут улуртулгазы-биле ажылдап чораан.

Партияның шынчы солдады Лобанов ооң бедик идегелин ажыглаан чораан. Григорий Яковлевич РКП(б)-ниң IX болгаш X съездилериниң база Советтериниң III, VIII болгаш X бүгүроссия съездилериниң, ССРЭ-ниң Советтериниң I съездизиниң делегады болуп чораан.

...Советтериниң III съездизиниң дужуреринде, а ооң дараазында Октябрь революциязынга идепкейлиг киришкен.

Григорий Яковлевич хөй чылдарда партия болгаш күрүнениң чугула ажылдарынга турып, Бүгү-эвилелдиң онза комиссиязынга — Күрүнениң политиктиг эргелелиниң органнарынга Ф. Э. Дзержинскийниң шуут улуртулгазы-биле ажылдап чораан.

Партияның шынчы солдады Лобанов ооң бедик идегелин ажыглаан чораан. Григорий Яковлевич РКП(б)-ниң IX болгаш X съездилериниң база Советтериниң III, VIII болгаш X бүгүроссия съездилериниң, ССРЭ-ниң Советтериниң I съездизиниң делегады болуп чораан.

...Советтериниң III съездизиниң дужуреринде, а ооң дараазында Октябрь революциязынга идепкейлиг киришкен.

Съездиниң хуралдары 1918 чылдың январь 10—18-те (23—31-де) Таврича ордузунга болуп эрткен. Большевик фракцияның губерниялардан келген кежигүнү—делегаттарны Смольныйга сайгара чыттырган.

Петроградка чедир орук шүүдели акшаны Зарайск хоорай Совединден чээп алган бис. Ол шагда кандыг-даа хүн шүүделиниң дугайында чугаа безин турун болбас турган үе-ле болгай.

Петроградка чедип келгеш, Николаевск (амгы Московск) вокзалдан Смольныйга дээр чадаг четкен бис. Кудумчуларда хар оваланган. Петроградтың чырыткызы-даа хиреліг.

Таврича ордуда хуралдаар залга алгы негей тоннар, пальто, шинель, пиджак кеткеннер хөй, делегаттарның хөй нуруузу кидис идиктир. Ол бүгү тураажок, олурушканнарның хөй нуруузунуң сеткил-сагыжы сергек, сорук кирген турган.

Чүгле меньшевиктерниң болгаш барының эсерлерниң байдалы чаржынчыг көстүр турган. Оларның ындыг байдалының чылдагааны база-ла бар. Буржуазияның эрге-ажыктарының ол камгалакчыларының антисоветчи, буржар чугааларын залда олурушканнар ыыт-шимээн-биле үзе шаап турган.

Смольныйга. Улуг Октябрьның штабынга Владимир Ильич биле Лобановтун баштайгы ужуражыышкыны болган Съездиге чугаалажыг көөрү-биле болгаш черни социализаттаар дугайында хоойлуну хүлээп алыры-биле холбашкан база бир айтырыгны эштери-биле кады тодарадып көөрүн Владимир Ильич күзеп турган.

— Владимир Ильич алызындан тура онза авилен болгаш, бистерни кичээнгейлии-биле хүлээп алган. Бистерни стулдарга олурткаш, айтырыглар салып эгелээн. Ынчангаш эпчоксунар, эгенир үүвенин изи-даа артпаан—деп, Лобанов сактып чугаалады.

— 1918 чылдың январь 5-те (18-те) тургузулга хуралының контрреволюстуг кезин «Ажылчы чоннарның болгаш молчуттурген улустуң эргелериниң Декларациязын» хүлээп алырындан ойталаан деп үүве билдингир болгай—деп, партияның хооте) съезд Октябрьның социалистиг революциязының чаалап алышкынларын хоойлу, дүрүм ёзугаар быыглаан «Декларацияны» бадылаан. Кижи төрелгетеннің ол өндүр чаагай программыг документизи черге хуунуң өнчүзүн үзүткаар дугайында, ажылчын контроль дугайында, Улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлелин тургузар дугайында, банкыларны национализастаар дугайында декреттерни «Декларацияга» дүрүмчүдүп бадыткаан. Кызыл Шериги тургусканын, Совет эрге-чагырганың даштыкы тайбың политиказының үндезиннерин: чажыт кереэлерни күш чок болдурарын, бүгү улустарның национал тускай догуннаашкынын хүндүлеп көөрүн, буржуаз күрүнелерниң колониалисчи араатанзыгын көрген. Съезд Бүгү-россияның Төп Күүсекчи Комитединиң болгаш Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң политиказын бүрүнү-биле үүлдүг деп санаан болгаш оларга бүрүн бүзүрелди илергейлээн. Съезд тайбың дугайында айтырыгның талазы-биле улус Комиссарлар Чөвүлелиниң политиказын база чүүлдүгүнүн болгаш бо талазы-биле эң калбак бүрүн эргелерни аңаа тывыскан. Россий Социалистиг Республиканы Россияның улустарының эки-тура эвилелинге үндезилээш, совет республикаларның федерациязы кылдыр тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Черни социализастаар дугайында Хоойлунуң кол үүлдерни съезд бадылаан. Ол үүлдерни чер дугайында Декретке үндезилээш ажылдап кылган.

СОВЕТ ЭРГЕ-ЧАГЫРГАНЫҢ ПРОГРАММНЫГ ДОКУМЕНТИЗИ

* * *

...Бажының дүгү буурул, хоочун коммунист болгаш хүндүлүг чекист кезек када ыыт чок олур.

— Бистиң Төрээн чуртувус партияның удуртулгазы-биле күчүлүг социалистиг күрүне апарганын көөр аас-кежик меңээ опаашкан. Ынчангаш кижиниң сеткил-сагыжы өөрүп келир-дир. Совет кижилер Улуг Октябрьның 50 чыл оюн улуг чедишкиннер-биле уткуур дээринге бүзүрээр мен—деп, ол түңнелинде чугаалаан.

В. ТЕРЕНТЬЕВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

ХЕРӘӘЖЕННЕР АМЫДЫРАЛЫНДАН

АЖЫЛ-ИШ, МЕРГЕЖИЛ

Бистиң Бичии-уруг Лопсановна

Юбилейлиг 1967 чылдың ыжын гаварыштыр аае-кежикти болгаш ажыл-ишчи чедиишкиннери күзээн байыр чедиришкиннери Бичии-уруг Лопсановна Ондарның адреазинге оон-моон кээп-ле турган. Сагыш-сеткилди доюлдуруп хөлзедиптер ханы уткалыг чылыг сөстер Ондарның чурттап эрткени 40 чылдарын удаа-дараа хөй катап эргин эрткен. Ынчалза-даа бо хүнерниң хүлүмзүрүглери аңаа кажангызындан-даа артык өөрүпүг болган.

Кижиниң ажыл-ишчи чедиишкиннери эң-не эргим болгаш хүндүткелдиг, Ондар — дуржулгалыг башкыларның бирээзи. Аныяк салгакчыларны коммунизмниң хөрээнге белеткеп кижизидери берге болгаш харыысалгалыг херек. Башкының шудургу ажылын үнелеп көргеш, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп атты тывыскан. Оон кижизиг мөзүг-шыпары, хүлээлге, даалгазын ыяк билири, хөй-ниитиниң хөрээн бодунуундан артык кылдыр көөрү бо чаагай аттың ёзулуг-ла херечизи бооп турар.

...1949 чыл. Ишкин-Акеы суур. Амыдыралдың, ажыл-херектиң дүгжүп шуудаан чери бо. Бо-ла мынчаар ынчан сууржүң амыдырал чаа-ла эгелеп турган. Культураның болгаш чурттаганың эвээш санныг бажыңнары — амгы суурнуң ынчангы чурумалы ындыг турган. Ол чылын Ондар школага кижизидикчи башкы болуп ажылдап эгелээн. Сууржүң амыдыралдың эгези салдынып турзаа, ырак-узак чурттап турган араттарның ажы-төлүн школаже хаара тудуп өөредири белен эвес айтырыг. Аныяк башкы бо хереккe шудургу кызымак чоруун коргүскен. Ажылдап киргениниң бирги чылы эрткен соонда, башкының түр курузунга биллин бедидип өөренип алган. Ажылдап турган школазынга катап чедип кээп, аныяк салгакчыларны өөредип киришкен.

Чеже-даа кызымак, чүткүлдүг ажылдап чорза, билиг-мергежилин доктаамал бедитпеске, амыдыралдан, чаа үүлдерден чыдып каар дээрзин Лопсановна ыяк билир. Ынчангаш ол бот-өөредилгебиле өөренмишаан, күзеп чораан күзелин чедип алган.

Башкылап ажылдаа-ла 18 чыл чедип турар. Ye эвээш-даа болза оон кылганы хөй. Ондар СЭКП кежигүнү, дуржулгалыг пропагандист, хөй-ниитиниң хөрээнге ак сеткилдиг бараан болукчу. Амыдырал улам-на чаагайжып, чонның культурлуг деңнели бедилин дээш бодунуң салыышкынларын киирип турар. Хөрээженнер чөвүлелиниң даргазынга хөй чылдар улаштыр ажылдап келген. Ол ышкаш партия эге эргализациязында база улуг ажылды чорудуп турар.

Башкының өг-бүлези өскелерге үлегерлиг, ыйыралдыг. Ол — алды ургуларның иезе. 18 чылда ажылдап келгени Хөр-Тайга 8 чыл школазында дөрт уруу өөренип турар. Ада-иениң эптиг-эвилең хүлүмзүрүүнүң ачызында өзүп-доругун олурар бичии чаштар өг-бүленің найыралын улам быжыглап, удаас боттуг дузаны чедирер төлептиг хамаатылар болу бээрлер.

Бо өөредилге чылында Бичии-уруг Лопсановна Ондар 3-кү класста ажылдап турар. Класста 34 өөренікчи бар. Бирги чартык чылда дуржулгалыг башкының классы чүе хуу өөредилгеге болган. Совет эрге-чагырганың алдарлыг юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы чаа энергия, күзел-чүткүл-биле долдунган ажылдап турар.

О. МАСЫЫП-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

ЧУРУКТА: Бичии-уруг Лопсановна Ондар.

Авторнуң фотозу.

Эгелекчилерниң бирээзи

— Бистиң ажылывысты эжижидип турар кол күш—активчилер, олар бисте көвүдээн, секторлар ажылында солун үүлдер бар апарган—деп, «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырында хөрээженнер чөвүлелиниң даргазы Хертек Серин чугаалап турар.

Ол шын. Ийи чыл мурнунда кошкак ажылдыг диртип турган хөрээженнер чөвүлели ам районда эң эки ажылдыг чөвүлелдиң бирээзи апарган.

Ында арыг-шеверниң, культура-массалыг ажылдың, амыдырал хандырылгазының, бот-тывынгыр уран үүлдүң секторлары доктаамал ажылдап турар. Культура-массалыг ажылдың секторун (удуртукчузу аныяк башкы Бичекыс Балчий-оол) ап көрээл. Оон удуртулгазы-биле суурнуң хөрээженнери оюн-концарттерге идепкейлиг киржип, бажыңнарның арыг-шеверин, чуртталга амыдыралын эжижидер хемчеглерни ап турар. Бот-тывынгыр уран үүлдүң киржикчилери Ийи-Тал болгаш Хайыракан суурларга концерт көргүскен. Ам бот-тывынгыр артистер концерттиг үнүүшкүнүн үргүлчүлээр деп турар. Оон ыңай, суурнуң кудумчулар зайы-биле бичии концертчигештер база болгулай бээр. Чоортуда оон киржикчилериниң эң дээрелер шилиттинип кээр. Кудумчудан бодунуң суурунга, суурунда кожаларынга концерттер ынчаар төрүттүнүп кээр.

«Эң эки арыг-силиг бажың» дээш көрүлде суурга организаттынган. Аңаа хөрээженнериниң чалааны кижилер—улуглар база бичиилер хөй болган. Мурнакчы диртип турар бажыннарла хөй, ынчалза-даа хөрээжен активчилер Долдуг-Эник Бичелдейнин, Биче-Шыр Сомдуйнуң, Адыг-Түлүш Кимаанның арыг-силиг, культурлуг чурттап орарын онзалап демдеглээн.

Хөрээженнер чөвүлелиниң хуралдарынга совхоз бүдүрүлгезинге хөрээженнериниң киржилгезин, амыдырал-чуртталга айтырыгларын колдадыр чугаалажып турган. Ол талазы-биле кандыг чүгүла үүлдерни кылып болурун хуралдың киржикчилери боттары саналдап тургулаан. Чижээ, олар сүт-бараан фермазынга үш, көдээ клубка ийи удаа шефти организаттаан, хөй ажыктыг үүлду кылып берген. Күш-ажылга кызымак, хөй-ниитичи хөрээженнерге Даңзы-Белек Чапуу, Карбы Доллаан, Бичет-оол Ошку-Саар, Сат Макпый болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Арыг-Бажы—улуг эвес суур, ынчалза-даа мында амыдырал чаа-чаа үүлдер-биле байлакшып, хайныгып турар. Оон эгелекчилериниң бирээзи — ажыл-ишчи хөрээженнер.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Ак-Талда кандыгыл?

Ак-Тал суурауң хөрээженнер чөвүлелиниң даргазынга башкы Натпит-оол Байлацмаа ажылдап турда, чөвүлелдің кежигүннери, активчилер хөй болгаш солун ажылды кылып турганнар. Чижээ, бот-тывынгыр уран үүл болгумунге киржип турган аныяктар суурга, малчыннарга концерттерни көргүзүп, чуртталга бажыңнарының, суурнуң арыг-шеверин хынап, оон дугайын хуралдарга чугаалажып, эң эки арыг-шевер, культурлуг чуртталга дээш чарышка типлээн өг-бүлелерге шилчиир кызыл тукчуганнары тыпсып тургулаан. Оон ыңай, эки шынарлыг чем кылыр, чараш идик-хеп даараар дээш чарыш чоруп турганын Ак-Талдың чурттакчылары эки билир.

Ам бо суурда хөрээженнер ажылы уттундуруп бар чыдыр. Эрткен чылдың июльде эш Байлацмаа өске ажылче шилчий берген соонда, хөрээженнер организациязының ролю көзүлбестээн. Харын-даа, суурда хөрээженнер чөвүлелиниң даргазы кым дээрзи билдинмес.

Эки ажыл ара өжүп, түннел чок соксан турары дыка хомудаачыг-дыр. Бистиң районда Арыг-Бажы, Ийи-Тал, Торгалыг дээн ышкаш суурларда хөрээженнериниң чүткүлдүг ажыл-ишчи улам хайныгып турда, мурнунда мактадып турган Ак-Тал олардан чыдып калбас ужурлуг.

Д. ШУЛУУ.

Улуг-Хем район.

Кылган ажылы-ла хөй

Оон бөөр он чыл болган. Ол-бо талада, сынар, даглар аразында чурттап турар малчыннар аарый бергенде, азы ында хөрээженнер божуур дээнде, ынаар баары шынап-ла берге турган. Чамдыкта район төвүнден санитар машиназын долгап алган, ам чогуур ужурга база таваржыр.

Медицина училищезин чаа доскан, ажылга арга-дуржулга чок-даа болза, Валентина Мындрья кадаа Советке дидим базып чеде бээр турган.

— Бодап турарымга, бо Хөндергейге божуур бажың тургузары чугула-дыр. Ырак-узакта чурттап турар малчыннарывыска онзагай сагыш салыр ужурлуг бис — деп, Валентина чугаалааргa, көдээ Совет даргазы удурланмаан.

Оон ыңай, суурнуң арыг-шеверин эжижидер, бажың-балгатка культурлуг амыдырал-чуртталга дээш чарышты организаттаар дугайын Валентина чугаалап турган. Суурга көскүлеп кижи — аныяк эмчи аңаа мынчаар турумчуп чурттай берген.

... Суурга божуур бажың туттунган. Чалалгаже баар машина тып алыры белен апарган. А эң-не кол үүл — аныяк эмчиниң хөй-хөй чаа өңнүктери аңаа дузалажы берген. Көдээ клубка, бригадалар төпторинге Валентинаның беседа кылып, солун номчуп берип, аарыг улустуң шинчип, эм берип чораанын эки билир бис. Каяа-даа барганда, ону чон улуг хүндүлээр. Оон удуртуп турары «кызыл крест» бөлгүмүнүн кылган ажылы хөй. Бөлгүмнүң киржикчилери бажыңнарга, өглерге баргаш, арыг-шеверниң байдалын хынап, улуг, биче улустуң кадыының байдалын билип алгаш эмчизинге кээп чугаалап берип турарлар...

О. ХЕВЕК-ООЛ.

АГИТКВАРТИРА БОЛГАШ АКТИВЧИЛЕР

Хөрээженнер организацияларының ажылы янзы бүрү хевирлиг болгаш солун болуп бар чыдар. Ол дээрге оларның чогаадыкчы болгаш тывынгыр ажылындан, сонуургалындан болгаш күзел-чүткүлүнден кол хамааржыр. Ынчаарга бистиң Адыр-Кежиг суурнуң хөрээженнери бо талазы-биле чүүү кылганыл? Чижек кылдыр, биске ийи чыл мурнунда тургустунган агитквартираның ажылының дуржулгазын ап көрээл.

«Агитквартира» деп сөстү кескү, улгаттыр бижээш, дөрбелчин ыштарда аскан. Ону кудумчу санындан көрүп болур. Бисте сес агитквартира тургустунган. Оларның сорулгазы — колхозчуларның культура-амыдырал байдалын чаагайжыдары болгаш арыг-шеверни сагыры дээш социалистиг чарышты организаттаары, колхозчу хөрээженнериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары дээш сагыш салыры болгаш өске-даа. Суурнуң кудумчуларын ийи бөлүкке чаргаш, бөлүк бүрүзүнден таваржыр бажыңны тыпкаш, аңаа ук бөлүкке хамааржыр чурттакчыларның кичээлин неделя санында эрттирип келген.

Агитквартираның булуңун дерип кылган. Ында мындыг демдеглелдер бар: колхозчу араттарның культурлуг, арыг-шевер байдалын эжижидери болгаш эң эки көдээ суур дээш чарыштың негелделери; агитквартираның кежигүннериниң даңзызы, ажылдап турар чери, доскан эстеми, бижик билири; школачыларының өөредилгези; ада-иелериниң кичээлдерге олуржуп, школага барып турары; хөрээженнерге янзы бүрү темаларга ажыктыг сүмелер; ажыл планы болгаш оон-даа өске үүлдер. Кичээлди эрттирерде, бо булунда кирген демдеглелди база ажыглап, оон чогуур түңнелди кылып турар. Чижээ, бир колхозчунуң бажыңы хирлиг, азы уруу кошкак өөренип турар болза, хамаарышкан агитквартираның кичээлинге оон адын адап, ол четпезин чок кылып алырын аңаа сүмелээр. Агитквартираларның сөөлгү үеде кылган солун ажылдарын дуржулга кылдыр хуралга чугаалажыр.

Баштайгы чылын агитквартиралар боттарының түс-түс планнары-биле ажылдап турган болза, ам ниити планны чогаткаш, колхозтуң хөрээженнер чөвүлелинге сүмележип, аңаа бадылаш, оон соонда түс-түс агитквартиралардың боттандырып чорудар ажылын тодарадып ап турар бис. Бо дээрге ниити күш-биле хөй, солун ажылды чорударынга улам ажыктыг болган.

Бо чылдың бирги кварталының планын кылып алган бис. Оон чамдыызы бо-дур: Совет эргечагырганың бежен чыл оюнга төлептиг ужуражыр сорулга-биле суурга эң эки чуртталга бажыңы дээш, аажы-чаңның бедик мөзү-шынары, күш-ажылчы чедиишкиннер, ажы-төлүн эки кижизидилгези дээш социалистиг чарыш, чоннуң аас чогаалын чыып бижиирин организаттаары. Бо чарыш-биле кады, чогаалчы С. Сарыг-ооллуң «Аңгыр-ооллуң тоожузунга» номчулга конференциязын мартта эрттиреринге база агитквартираларның аразында бирги чер дээш концерт белеткелдери эгелээн.

Колхозта хөрээженнер чөвүлелиниң даргазынга коммунист Аракчаа Сендал үш чыл улаштыр ажылдап турар. Ол, медпунктуну эргелекчилевишаан, хөрээжен активчилерге кол даячып ажылдап келген. «Бистиң бүгү ажылывыска кол күш—активчилеривис-тир, оларның бот-идепкейи бедзен»— деп, эш Аракчаа чугаалап турар.

Азас ортумак школазының башкызы Ондар Дадар «Хөрээженнериниң үнү» хана солунну өйшаанда ундуруп, ылаңгыя аңаа четпестерни чидин-биле шүгүмчүлеп, чаа-чаа сорулгаларның дугайын чыдырын эки удуртуп келген. Чоокта чаа болган бир хуралга бистиң хөй-хөй эштеривис өртектиг шаңналдарны алганнар. Бо дээрге оларның чүткүлдүг күш-ажылының, хөй-ниитичи идепкейинин херечизи-дир. Олар бо-дур: иви кадарчызы комсомолчу Бараан Чараштаа, хоочун ивижи Бараан Акышпан, хойжулар Кол Серетчик, Кол Маткар, аңчылар Бараан Серен, Кол Луктуушпен, эң эки чуртталга бажыңы дээш социалистиг чарыштың типлекчилери саанчы Кол Кая, комсомолчу өг-бүленің өзөзи Аалчы Хуурак, хөй ургулар-лыг ие Кол Домурбен. Ол ышкаш, харылап турары участоктарының ажылын эки удуртуп, аңаа хөй-ниити активти идепкейлиг киириштирип турар агитквартиралар удуртукчуларынга байыр чедирип, шаңналдарны база тывыскан. Агитквартиралар удуртукчуларындан башкы Ирина Агбан, Азас көдээ Советтиң даргазы Оюн Александра, колхозтуң бухгалтери Кол Татьяна олар эң чергиин ажылдааннар. Татьяна Болдуң агитквартиразының кичээл болуп турары аңчы Бараан Серениң бажыны ургулчу-ле арыг-силиг, кичээл болурунга таарымчалыг кылдыр белен турар. Хөрээженнерни кичээлге чарлаарынга эш Серен боду база кызымак киржип келген.

Моон мурнунда чылдарга бодаарга, бисте хөй-ниитиниң ажылынга киришпее, бажың-балгады арыг-шевер эвес чыдар, чурум үрээр хөрээженнер дыка эвээжээн. Ынчалза-даа колхоз бүдүрүлгезинге ажылдаарынга идепкей чок киржип турган Вера Севээнек, Бириңней Күскежик, өг-бүле амыдыралынга төлеп чок болуп турган Чат Мокайбан оларны хөрээженнер хуралынга шүгүмчүлеп, ук четпестерин эдип алырын даскан бис. Хамааржып турары агитквартиралар бо эштерниң чурум чок чоруунуң дугайын база чугаалашкан.

Бистиң ажылывыста сонуургадып болур бир үүл бо-дур. Ынчаарга, эргим хөрээжен активчилер, хөрээженнер чөвүлелериниң даргалары, боттарының ажылыңарның дугайын солун дамчыштыр бижиирдерни диледивис.

Татьяна КОЛ.

Тожу район.

Дружинник, эш-хуунуң суду

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң төвү—Торгалыг суурда улусчу дружинаның дружинниктери хөй-ниитиниң корум-чурумун тудар, ниитилелге ажыктыг ажыл ылбас, арагаже хандаан кижилерни илередир талазы-биле эки ажылдап, ажылчы чоннуң макталын ап келген.

Эзирип алгаш, чонга, өг-бүлезинге амыр-дыш бербес, хөй-ниитиниң черлеринге корум-чурум үрээр, биче хулиган херек үүлгедир кижилерни дружинниктер чогуур үезинде илередип, чамдык кижилерниң хөрээн эш-хуунуң судунга киирип, судтуң хуралдарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Эрткен чылын арагалап алгаш, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээн, биче хулиган херек үүлгетиен Б. Монгуш, Б. Кыргыс, Аңгыраң зларның херектерин эш-хуунуң судунуң хуралдарынга өөруп, бүгүниитиниң чугаалажыышкынынга киирип, чогуур хемчеглерни алган. Үстүнде ады кирген кижилер боттарының буруузун миннип, моон соңгаар арагалаар чоруун сонсадырын, хөй-ниитиниң чурумун үреевизин хүлээнген. Дружинниктерниң, эш-хуунуң судунуң кижизидилгелиг ажылынын түңнелинде Торгалыг суурда арагалаар, биче хулиган херек үүлгедир чорук кызырылган. Ындыг болза-даа арагалаар, ниитиниң ажылындан оспаксыраар ийи-чаңгыс кижилер ам-даа бар.

Арагалап алгаш, ажы-төлүнге амыр-дыш бербес, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр Монгуш Чартактың хөрээн эш-хуунуң суду бүгүниитиниң чугаалажыышкынынга чоокта чаа ажылчы чон Чартактың хөрээн районнуң улус судунга шилчидер шиитпир үндүрген.

Дружинник М. САНДАН.

Аңчы кадарчы

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң кежигүнү Хомушку Өртээл Кара-Хөлде база бир дуржулгалыг аңчы. Назы-хары улгады берген болза-даа, хөй кадарып, аңнап, колхозунуң экономиказын быжыглаарынга бодунуң үлүг-хуузун киирип чоруур.

Колхозтуң девискээри аң-мең-биле байлак. Өртээл дыка хөй ниш, дириңни, ас, күзенни, ирбиш, дилгини, берүнү болгаш өске-даа аң-өлүктү өлүрүп келген. Хөй кадарып чорааш безин чылдың-на 5—6 кишти өлүрүп, колхозунга дужаап келген.

Эрткен чылын, декабрьда Кара-Чодага хөй кадарып чорда, хою хоя берген, недеп, ыңай-базар көөрге, коңчуг улуг ирбиш черде чыштына берген, хойже кел чорда, ол-ла черинге боолап каан.

Х. ОКАН-ООЛ.

ДАШТЫКЫДА

СОВЕТ-ИТАЛИ ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ССРЭ биле Италияның өзүп турар эртем-техниктиг болгаш ажыл-ишчи харылзааларын демдеглээр үезинде оларны эвилелчи чурттар деп адап турары хаая эвес. 13 кол итали фирмалар-биле эртем-техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулгаларга ат салдынган. Ол дугуржулгаларның сорулгазы кандыгыл? Чижээ, Тольятти хоорайга автомобиль заводун кады төлевилээр дугайында дугуржулга чедип алдынган. Ол завод чылда 600 мун машиналарны бүдүрүп үндүрер болур.

(СЭТА).

Социалистиг чурттар-биле садыгны хөгжүдер дээш

ТОКИО. (СЭТА). Европаның социалистиг чурттары-биле садыг харылзааларын хөгжүдеринге Японияның хөрөнгиттен болуктериниң чүткүлдеринге харыылавышаан, даштыкы садыгны хөгжүдеринге дузалаар япон ассоциация ол чурттарга япон барааннарының өскелгелерин чорударының планын ажылдап кылган. Ол планны ёзугаар бо чылдың май 19-тан 30-ге чедир Бухарестиге үлетпүр барааннарның делгелгезин Япония организаттаар деп турар. Сентябрь 24-те Болгарияга ажыттынар делегей делгелгезинге киржир дугайында шинтпирни ассоциация база хүлээп алган. Дараазында чылда япон үлетпүр барааннарның делгелгезин Польшага болгаш Чехословакияга организаттаарын айыткан.

Бухарестиге доктаамал ажылдаар садыг төлөлекчи черин тургузар дугайында чугаалажыышкыннарны бо үеде Япония биле Румынияның аразында чорудуп турар.

Делегей садыын хөгжүдеринге дузалаар ассоциацияның шарлап үндүрген илеткелинде демдеглеп турары болза, эрткен чылдың күзүүнүнде Москвага организаттаан эртем дерилгезиниң ийги делгелгези чедиишкинниг эрткен. Ол делгелге үезинде 2.354 мун доллар барааннарны саткан. Ук делгелгени чедиишкинниг чорударынга совет садыг организацияларының идепкейлиг деткимчезинге күзел ханыышкыны илеткелде илергейлеп турар.

Мурнуу-Вьетнам патриоттарның чедиишкиннери

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хосталга армиязының дайынчылары болгаш Куангнам можунуң партизаннары Январь 6-да болгаш 10-да шаажылакчыларга удур тулчуушкуннар үезинде дайзының 5 взводун чок кылган болгаш 200 хире солдаттарын өлүрген деп, ВИА агентилел «Хосталга» агентилелдің дыңнадыын барымдаалаш, дамчыдып турар.

Куангнгай можуга партизаннар болгаш Хосталга армиязының күштери январь 7—8-те дайзының 6 взводун чыскаалдан ундуруп, үш чус хире шаажылакчыларны өлүрүп база балыглаан. Хөй санныг боо-чепсекти хунаан алган болгаш дөрт «стратегтиг суурларны» үрегдээн.

Мурнуу Вьетнамның төп кезиинде Хосталга армиязының отрядтары болгаш чону четче эвес медицинлер-биле алырга, 1961 чылдан 1966 чылдың октябрьга чедир дайзының 280 мун ажыг солдаттарын чыскаалдан үндүрген, оон иштинде 63.779 американнар бар болган. Ол үениң иштинде олар 2.300 самолётту аңдара атган болгаш берилдирген, 3.653 бронемашиналарны чок кылган.

АҢГЫ ДЕМИСЕЛИНИҢ ФРОНТУЛАРЫНДА

ИТАЛИЯ

Италияның порттарында ажылдап турар 40 мун ажылчыннарның демисели оларның типлелгеан-биле доозулган. Садыг флодунуң министерствозу порт ажылчыннарының профсоюзлелдер төлөлекчилери-биле күш-ажыл дугуржулгазынга ат салыр ужурга таваршкан. Ажыл неделязын 45-тен 44 шакка чедир кызыраын, ажыл төлевириниң эң эвээш дээн хемчеглиг айда 45 муңдан 50 муң лир чедир бедидерин, а ол ышкаш ажылчы чоннарның өске-даа профсоюзлел негелделерин хандырарын дугуржулгада көрген.

Аъш-чем үлетпүрүнүң 200 муң ажылчы чоннары 48 шакта ажыл соксадыышкынын чоруткан. Олар чаа күш-ажыл дугуржулгазын чарар дугайында негелдеин деткип турар.

КОЛУМБИЯ

Колумбия банкының 1400 албан-хаакчылары шалыңны бедидерин негевишаан, ажыл соксадыышкынын чарлаан. Ажыл соксадыышкынының түңнелинде ол улуг банкының контораларының 70 хуузу ажылдавайн турар.

ИНДИЯ

Бомбей порттуң каш-каш чүе ажылчыннарының ажыл соксадыышкыны үргүлчүлевишаан. Олар ажыл төлевирин бедидерин негеп турар. Портта 16 судноларның чүгү дужуртунмаан, а чүгүн дужүрген 10 судноларны чүүр чүдүрерин манап турар.

ЯПОНИЯ

Японияның «Токай мура» дээр атом төвүнүң 1.700 ажылдакчыларының ажыл соксадыышкыны эгелээн. Ажыл соксатканнарның негелделери — өртек-үнениң аартааны-биле холбаштыр ажыл төлевирин бедидерн, күш-ажылдың байдалдарын эжижидерн, профсоюзлелин негеп сүрер чорукту соксадыры.

Ажыл соксадыышкынының түңнелинде атомнут реактор ажылдавастаан.

(СЭТА).

Никарагуада болуушкуннар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Генерал Анастасио Сомосаның чыскаалчыларга удур үүлгеткен ханныг болуушкуннарының түңнелинде 20 кижи өлүрткен болгаш 100 ажыг кижи балыглаттырган. Никарагуаның найысылалының кашкаш муң чурттакчылары Никарагуаның президентизиниң албанынга национал гвардияның амгы командылакчызы генерал Анастасио Сомосаның кандидатуразынга удурланган. Хөй чылдарның дургузында Сомосаның төрелдери чуртка террорну боттандырып келген. Ол генерал президент эвес-даа болза, ам херек кырында Никарагуаның башкарыкчызы болуп турар.

Информация агентилелдериниң Манагуадан дамчытканы-биле алырга, генерал Сомосага удур күштер «Моон соңгаар Сомосаны күзевес бис, моон соңгаар өлүрүкчү чорукту күзевес бис» деп лозун-биле чыскаалче үнген. Сомоса бодунуң удурланыкчыларын боолаашкын-биле уткаан. Бо чорук 1967 чылдың февраль 5-те болур соңгулдага чедир ийи неделя бурунгаар, январь 22-де болган. Удурланыкчы күштерден президентиге кандидат Фернандо Агуэро чыскаалчыларның чартык кезиин баштаан. Депшилгелиг политиктиг партияларны болгаш демократтыг организацияларны соңгулдага киржиринден чайлаткан.

У. Фулбрайттың саналы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сураглыг америк сенатор Уильям Фулбрайт Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының национал фронтузун АКШ-тан хүлээп көөрүн болгаш оон-биле чугаалажыышкыннарны эгелээринче сайгон ёзу-чурумну албадаарын саналдап турар.

Телевидение дамчыштыр чүве чугаалап тургаш, оон медеглээни: бир эвес амгы мурнуу-вьетнам чазак ону кылбас болза, «чаа чазакты олуртуп каап болур» бис. Вашингтоннуң деткимчези чок турган болза, премьер Ки «ийи неделяда безин эрге-чагырга турбас» деп Фулбрайт айыткан.

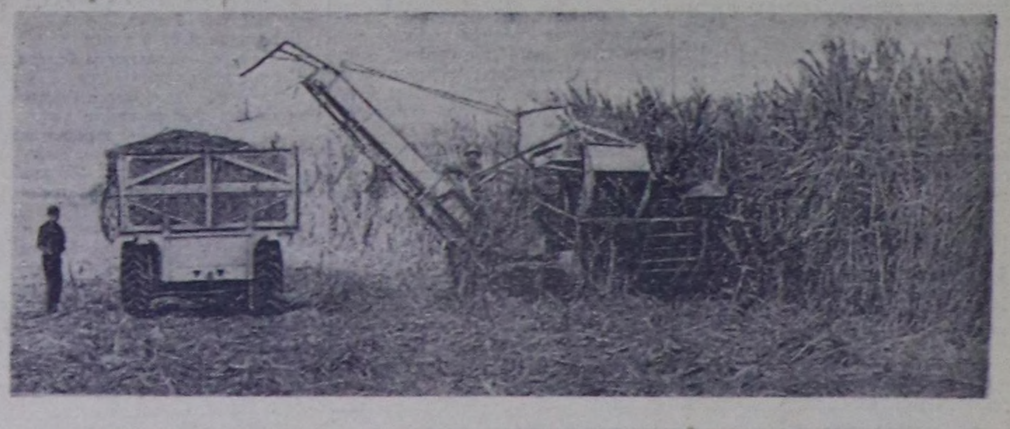

КУБА РЕСПУБЛИКА. Манастас можуда чигир ажаал алыышыны. СЭТА-ның фотохрониказы.

АРМИЯНЫҢ БОЛГАШ ФЛОТТУҢ ШЫНЧЫ ӨҢНҮКТЕРИ

(Оран камгалалының нинтилелинин 40 чылы)

Дөртен чылдың мурнунда бистің чуртувуска Осоавиахимин тургускан, оон дараазында ону Армияга, Ужар күүлге болгаш Флотка дузалаарының Эки-тура нинтилели кылдыр эде организастаан. Янзы-бүрү салгалдарның хөй миллион совет кижилери дадылганың школазын ол улусчу шериг-патриотчу организацияның хүрээленинге эрткен болгаш Төрээн чуртун камгалаарынга боттарын белеткээн. ДОСААФ-тың дөртен чыл оюнун бүдүүзүнде СЭТА-ның корреспондентизи дараазында айтырыгларга харылаан бээрип оон Төп Комитединиң даргазы Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы А. Л. Гетмандан дилээн.

— Эки-тура камгалал нинтилелинин ажыл-чорудулгазының кол-кол түңнелдери кандыгыл?

— 1927 чылдың январьда массалыг чаңгыс аай камгалал нинтилелин—Осоавиахимин тургусканы боттарының төрээн Армиялының дугайында, социалистиг Ада-чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаар дугайында ажылчы чоннарның патриотчу сагыш салыышкынының илередиишкини болган. ДОСААФ-тың кижизидикчилери «шериг хөрээн ыяк» шингээдип алыр деп ленинчи чагыга кезээде шынчы болуп келген.

Революстуг чаалап алыышынынарны камгалаары бүгү улустуң хөрээ болур деп, Владимир Ильич санап чораан, «шериг хөрээнге эки өөренир» деп, калбак массаларны ол кыйгырып турган.

Баштыңчының болгаш партияның кыйгырыын мун-мун хамаатылар Совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринде-ле түүлдүгүнүн хүлээп алган. 1926 чылда чуртка чеди мун ажыг бөлүүмнер тургустунган болгаш оларга ажылчы чоннар адыгжының мергежилин шингээдип ап, боо-чепсекти холга туткаш, революцияның чаалап алыышкынынарын камгалаарынга белеткеиип турган. Ол чылдарда ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның эки-тура ёзугаар чыылдырган акша хөреңгизи-биле «Ленин», «Ультиматум», «Чөмберленге бистің харыысыс» деп авиаэскадрильяларны тургускан. «Күш-ажылчы улус, агаар флодун тудуп тургус!», деп 20 чылдарның лозунун, «ПВХО-га белен» деп комплексини шингээдип алыры дээш шимчээшкинин хоочун салгалдың кижилери утпаан.

Ада-чурттуң Улут дайынының хүннеринде Осоавиахимниң хөй миллион кежигүннери немец-фашистиг ажелекчилер-биле демиселче чоруткан.

Нинтилелдің камгалал ажылын Кызыл тук орден-биле демдеглээн. Камгалал нинтилелинин чүс-чүс кижизидикчилеринге Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атты тывыскан. Осоавиахимниң хөй кежигүннери улустуң алдаржаан маадырлары болу бергеи. Олар болза ужудукчулар А. Покрышкин, И. Кожедуб, А. Маресьев, В. Талалихин, снайперлер Ф. Смолячков, Н. Ковшова, Л. Павличенко, Сталинградтың маадырлыг камгалакчылары Я. Павлов биле В. Зайцев олардыр.

Алдаржаан совет космонавтар—Юрий Гагарин, Павел Попович, Валерий Быковский, Валентина Николаева-Терешкова октаргай делгеминче боттарының оруун ДОСААФ-тың аэродромнарындан эгелээнинге ДОСААФ чоргаарланып болур. Олар ужудар мергежилдің баштайгы дуржулгазын камгалал нинтилелинге алганнар.

Бодунуң чаңчылдарынга шынчы бистің нинтилеливис дайын сөөлүндеги чылдарда Чепсектиг Күштерге аныяк салгалды белеткээрин энтузиазм-биле чорудуп келген деп, генерал оон ыңай чугаалаан. ДОСААФ-тың клубтарынга, школаларынга болгаш бөлүүмнериге мун-мун спортчу-авиаторларны, радистерни, водолаазтарны, парашютчуларны өөредип үндүрген. Бистің кижизидикчилеривис спорттуң хөй хевирлериниң талазы-биле он-он делегей рекордларын чаалап алган. ДОСААФ-тың патриотчу ажыл-чорудулгазы бүгү улустуң ёзулуг-ла ажыл-хөрээ болу бергеи.

— Бо үеде ДОСААФ бодунуң сорулгаларын канчаар шинтирлеп турарыл?

— Нинтилелдің дөртен чыл оюн демдеглевишаан, досаафчылар боттарының күжениишкиннерин партияның онаалдаларын күүседиринче утландырып турар. Байырлалды демдеглээриниң ӨҢ дээре аргазы болза кичээнгейин ам-даа шинтирлеттинмээн айтырыгларже мөөнээри болур дээр дугайында Владимир Ильич Ленининиң айтыышкының сактып чоруур бис деп, А. Л. Гетман демдеглээн.

Чугаа болза чүгле Армияның болгаш Флоттуң албанына эки белеткениринге аныяктарга дузалаар болгаш шериг база шериг-техниктиг быжыг билигларын, чаңчылдарны шеригге келдиртириниң мурнуында оларга бээр дугайында болуп турар эвес. Аныяктарның, бүгү ажылчы чоннарның маадырлыг-патриотчу кижизидалгазын күштелдирип, ханыладыры, бистің кижилеривиске дайынчы угаан-медерелди хевирлээри, кандыг-даа байдал бүрүзүнде, харын эң берге байдалдарда безин, социалистиг Төрээн чурттуң турушту дайынчылары болган турарынга дузалаары аргежок чугула.

Ам ДОСААФ-та—он-он миллион хамаатылар санаттынып турар. Улуг Октябрьның юбилейлиг 50 чылында эки-тура камгалал нинтилели бодунуң хүрээлениң быжыглаар. Чаа клубтарны, мотодромнарны, суг станцияларын, боо боолаар черлерни тудар деп турар бис. Бистің область, край, республика организацияларыныс элээн хөй санныг өөредилге автомашиналарын, мотоциклдерни, скутёрларны, моторлуг хемелерни, спорт-адыгжы боо-чепсекти немей алыр. Аныяктар өөренир чаа бөлүүмнерни, улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының чаа мүзейлерин болгаш булуннарын тургузар. Төрээн чурт дээш тулчуушкуннарының хоочун киржикчилери-биле ужуражыышкыннар, тулчуушкун болуп турган черлерже аныяктарның походтары болур. ДОСААФ бодунуң бүгү ажылхеректеринге шынчы өңнүктери — чурттуң хөй миллион комсомолу болгаш профэвилелдери бар.

Чепсектиг Күштериниң болгаш кызыгаар шериглериниң кежектери-биле заводтар болгаш фабрикалар, колхозтар болгаш совхозтар, институттар болгаш школалар коллективтериниң шеф харылаазаы доктаамал калбарып турар. Ол чорук улус биле Армияны улам сырый каттыштырып, бистің Ада-чуртувустуң камгаланыр аргазын быжыглаарынга дузалап турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш ДОСААФ организацияларында хүн келген тудум-па калбарып турар. Совет улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлериниң аныяктарның Бүгү-эвилел походу улам калбарган болгаш ада ДОСААФ-тың хөй миллион кежигүннери идепкейлиг киржип турар. ССРЭ-ниң улустарының IV спартакиадазының программазынга ӨҢ-не баштай киргеин спорттуң шериг-техниктиг хевирлериниң талазы-биле массалыг маргылдааларны кады чорудун турар.

1967 чылдың майда ДОСААФ-тың VI съездизин чыылдырар болгаш кылдынган ажылдың түннелдерин ада үндүрүп, ажылчы чоннарның шериг-патриотчу кижизидилгезиниң талазы-биле, улус ажыл-агыйынга болгаш Чепсектиг Күштерге техниктиг кадрларны белеткээрин калбартыр, спорттуң шериг-техниктиг хевирлерин улам ыңай хөгжүдер талазы-биле камгалал нинтилел организацияларының ажыл-чорудулгазын улам ыңай күштелдириниң оруктарын айтыр дээрзин А. Л. Гетман түнелинде чугаалаан.

„Чаштанчыдан чалбыыш үнген"

АЛДАРНЫҢ ӨШПЕС ОДУ

Ленинградтың Марсов төлүнде революция дээш демиселеежип чораан маадырларның хөөрү бар. Оон гранит ханазында «Хосталга дээш амы-тынын берген маадырларның аттары четче тодараттынмаан. Ынчалза-даа бо тураскаал билдинмес маадырларга алдарның демдээ болуп артар» деп биижээн. А. И. Луначарскийниң сөстерин кезээ моңгеде балалбас кылдыр бижээн: «Чаагай сеткилдиг бүгү салгакчыларның сеткил сагыжынга силерниң салым-чолуңар муңгаранчыг эвес, харын адааргаанчыг-дыр...».

Ыида, Марсов төлүнде, алдарның өшпес оду кылдыр «Улуг факелди» кывыскан.

«Биче факел»—Бүгү-эвилелдің «Чаштанчыдан чалбыыш үнген» деп походунуң сүлде демдээ. Ону 1966 чылдың мартта Уралдың девискээр аайы-биле слёдунуң ажыдыышкынынга үндүрген. Оон бээр ол бир школадан өске школаже, бир суурдан өске суурже аныяк шинчилекчилерни дамчып чоруп турар. Демир эвилдирер чалбыыштыг суугуларның хоорайы — Магнитогорскиден «Биче факел» бистің республикаже шилчип келген.

Эрткен чылдың сентябрьда Тываның аныяк нечилери «Биче факелди» чырыдып алгаш, совет улустуң дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының походунуң пилекчилериниң найысылал Москвага болган Бүгү-эвилел слёдунга киришкеннер.

«Биче факел» Кызылдың школаларының бүгү шинчилел отрядтарын үш ай дургузунда дамчып эрткен. Баштай-ла № 11 школаның кызыл нечилери ону кадагалаар аас-кежиктиг болганнар. Чүге дээрге олар «Чаштанчыдан чалбыыш үнген» деп походтуң пилекчилери.

Январь 19-та, хүндүскүнүн 12 шакта, Туранның № 1 школазының делгем залында 4—10 классаның пионерлери, ооң дүрүмнүг болгаш пионерлер болгаш школачылар, ленинчи комсомолдуң идегелин бүзүредип, адаларның маадырлыг, күш-ажылчы чаңчылдарын эдерер бис. Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур байырлалынга уткуштур кончуг эки өөренир бис, «Чаштанчыдан чалбыыш үнген» деп походту чедиишкиниг уламчылар бис. Бо факел бистің дөспес чүректеривистің одун улам кымыссын!»

Факелди Туранның школачылары хүндүлүү-биле хүлээп алган. Бин-Хемниң аныяк шинчилекчилер отрядтарындан ол факелди Бай-Тайганың школачылары хүлээп алыр.

«Биче факел» республиканың хоорай суурларын эргип чораан, Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга болгаш Владимир Ильич Ленининиң торуттуңгениниң бээр үүс чылынга турааскаатка «Чаштанчыдан чалбыыш үнген» деп Бүгү-эвилел походунуң негелделерин күүседиринге аныяк шинчилекчилерни улам сорук киирер.

Бо чылдың августа «Биче факелди» болгаш ооң демдеглел дептерин Тываның аныяк шинчилекчилериниң ӨҢ дээре отряды Братск хоорайга болур Бүгү-россия слёдунга чедире бээр.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

ЧУРУКТАРДА: Туран школазының 7 «в» клазының өөренирчизи Надя Симонова «Биче факелди» байырлыг байдалга хүлээп алганы (бирги чурук).

Тоску классың истекчилер отрядының командири Люба Бажина рапортун номчуп тур (пиги чурук).

В. ТАРТАКТЫҢ фотолары.

ДӨСПЕСТЕР

Олег Саган-оолдуң романынан үзүндү

Чай дүжүп эгелээн. Куда дүжер хүн келген. Бистің аалывыста кижи бажы кизирт, эзт бажы козурт турган. Авам, ачамның төрелдери, кады кожа улустары кымнарны чок дээр ону. Авамны кадайлар долганыпкан, шайлаан, хөөрешкен турда, мени долгандыр аныяк кыстар, мээн үем уруглар үглеп, мээн кааспалгамны чарашсынып турган.

Уруглардың хөй кезии мени аас-кежиктиг кижи-дир деп, хей-ле мунгараан чоор сен, өглепип аарга болу туразында чурттаарда эки-ле болгай диижип, мени көгүзеннер. Бир бөлүк кыстар чүвениң алыс ужуруп билбейн, кижи ашакка барып чораан эвес, кым билир ону—та эки чүве, та бак чүве диижип турганнар. Чамдыкта кыстар мени шуут кээртеп, мунгарап турарымга бүрүн каттыжып, хөөкүйну чүге мынчап түрдип, хилинчектеп турар улус боор, чаңгыс уруун чүге берип турар улус боор, артында-ла аныяк-чалыы оол эвес, ёоза чок ашакка, улуска уруун кочуладыр дээн эвес дишкеннер.

Шак келген. Мөнээ баштаңгыны думаалайны эккелген. Ынаавайн, ыглап-сыктап турумда-ла кааспалганы кедиріпкен. Кыдат кызыл торгу дөрбелчин улуг аржыылдың кыдыгларын хорагай-биле каастап салбактап каан. Ону баштаңгы дээш шыва каапкан. Бажым артында-ла аартай берген, ам арнын кымга-даа көзүлбес, бодум чүнү-даа көрбес апаргаи. Чүгле куду көрүнгеш олурар болган. Холдарымдан туткаш, мөңгүн дериглерлиг чаа эзерлиг, чүгенинг, чуларлыг доруг аътка мунду-рупкаш, аъттың мунгаш тыныы болумга тудускаш, узун тынындан бир кижи чедип алган. Мээн ийи таламда ийи кысты кожлаштыр эдертип каан.

Хамык улус куда дүжер аалче сөктүп чорупкан. Аяс хүнде хөглүг, чугаалыг челдирип, шошкудуп бар чорааннар. Оларның эразында чүгле мен хөг чок, өөрү-биле чугаалажыр, төрээн чуртунче, аалынче хлэ көрнүр арга чок чордум.

(Уланчызы. Эгези № 20 «Шыпда»).

Кудажылар Делбигирниң аалынче чедип келгеннер, ында база-ла улус хөй болган. Куда болган черге куу баш чыглыр деп үлегер сөс бар болгай. Кудажыларны шаандагы ёзулал-биле хүлээп ап турганнар. Мени чаа өгге эккелген. Чаа өг дээрге — чурттаар өөм-дүр ийин. Ону уруг-нуң ада,иези дерип кылдырар ужурлуг. Куда дүжер мурнунда-ла ол өгну эккеп тип каар турган. Чаа оруннуң кырынга мени думаалай баштаңгылыг хевээр олуртуп каан. Мени долгандыр кады келген кыстарым ээрткеннер. Оларның эккеп берген чемин ижерге, чинрге артында-ла амдан чок болган. Кыстар ээлчештир үнүп барып, кирип кээп, даштын түү бооп турарын чугаалап турганнар. Өгнүң эжинде хөй улус хүрээлеп олурупту, оларның ортузунда паштарда арагалар тур, хөм кырында будун инектиң эдин дүлүп салып каан-дыр, доскаарларда кымыстар, теспилерде эзт, быштак, боова, бооракк эмгежок тур, арагакымысты хува-хувалап, кундагага кудуп туру, аван биле ачан дөрде олурлар, оларның чанында дужаалдыглар олур суг-суг дижип кээп турганнар. Ол бүгү чугаалар мээн кулактарымның дашты-биле эртип турган. Дараазында кыстар мындыг медээлер дыңнадып келгеннер. Делбигирни көрдүвүс, көк торгу тоннуг базып тур, оон чанында база-ла улус бар-дыр дишкен.

— Соксанар, уруглар. Ооң дугайын дыңнаар хөөнүм чогул!—деп шугулдаан мен.—Оон орнунга өске чүведен чугаалаңар, даштын дээр кандыг-дыр, аяс-тыр бе, азы бүргет-дир бе? Хүн көстүп турар-дыр бе, азы ам-даа элек-тир бе? Ой... хүн дүрген үнүп кээр болза...

Хүн үнүп келген. Кудажылар чаа өгде сөктүп кирип келгеннер. Ында кадайлар-даа, кыстар-даа, ооллар-даа, ашактар-даа бар. Ашактарның эразында Чодуужук деп ашакты «Аскак-кадай» болур сен ден шилип алган. Аңаа хөрээжен тон, бөрт кедиргеш солагай холунга даянгыыш тудускаш, оң холунда балды тутсуп бергеш, оон соонда мени тургузупкан. Оон ол-бо галаларында демгиле аныяк кыстар, оон соонда хөрээженнер, кадайлар болгаш ардер. Болуктуг «Аскак-Кадай», баштааш улуг өг кайы сен дээш чорупкан.

Тудуп чораан балдызы-биле черни, орукка таварышкан чүве бүрүзүн—даш-даа, ыяш-даа, эдилел-даа хамаан чокка—каккылап, чугааланыр чораан.

— Аныяк ажы-төлдүң оруун баштап, оон оруун аштап берип чору мен. Оларның оруунга бак чүве турбазын, доктар, моондак болбазын, бак чүве ыңай чорзун. Болар узун орукту оруктазыннар, узун чуртталганы чурттазыннар. Аас-кежиктиг боллуннар — дээп, оон-даа хөй сестерни сөглеп, чугааларны чугаалап чораан, «Аскак-Кадай» улуг өгнүң эжиинге чедип келген. Ол өгнүң эжиин кырынче ажып каан, ооң иези, төрелдери олурганнар.

Ёаулал эгелээн. Арыг кундагага сүт куткаш, оон кырынга чаа кадакты шыва катташ, өгнүң улуг ээзинге тутсуп берген. Ашак-дада алгап-ла эгелээн:

Улуг арты ажарда бараанныг
болзун.
Улуг хову кежерде доозуннуг
болзун!
Алымгы эдээн авай, хураганы
бассын.
Удургу эдээн уруг-дарыы долзун!

Оон соонда кадай алгаан:

Коданымга хою сынмас болзун.
Хоор чонга хүндүткелдиг болзун!
База бир үн алган үнгеи. Ол эр
кижиниң үнү болган.
Кандандан келген торгу
хаажыны болзун.
Кастап каан турар аъды
чыраа болзун!

Оон соонда кыс кижиниң үнү дыңналган:

Чыл эрткен тудум чыргалдыг
болзун!
Алдыгы эдээн авай, хураганы
бассын.
Ай эрткен тудум аас-кежиктиг
болзун!

Оон ыңай:

Дөң черге өөн хондурзун!
Дөзүп черге малын челазын!

Төнмес, батпас йөрээлдерни оондаа ыңай хөй-хөй чугааланнар. Ол бүгү мени канчалбаан-даа: сеткилим-даа серт кылбаан, бодалым-даа борбаш кылбаан. Ол бүгү аңаа-ла түвектиг болган, оон дүрген төнерни күзеп орган мен.

Адак сөөлүнде ёаулал төнген, баштаңгы, думаалайын уштупканнар. Аякта сүттү ижерин албаданнар. Ону ижипкен мен. Чээрген тутсуп берген, ону тудуп алгаш, өгже киргеш, ожукту хүн ийы-биле долгандыр кылаштааш, демги чээргеннерни отче салыптарын айыткан. Ону база-ла кылдым. Оон-биле ёаулал төнген, ында улустар арагалап, чемненип туруп берген. Мен демги өгже чаныр бар чыда, ынаар-даа кирбейн, өгнүң чанында турган ында бүгү чүве меңээ солун эвес, бирле шаараш куу ышкаш сагындырган.

Кодандан эскет чок үнүп чорупкан мен, аалдан ырак эвес арыгже углап, аңаа кижээ ужуражрын-даа бодавайн, эзирик шуугаазындан ыраарын күзеп бар чораан мен. Хенертен мурнумда чүве карын дээн ышкаш болган. Тура дүшкен мен. Мурнумда, ырак эвес черде, дытта улаштыр кижи тур. Топтан көөрүмге, Шалыырым бо-дур ийин моң.

Бодумнуң характарымга безин бүзүревейн барган мен. Дүште-дулде ышкаш болу берген. Хат чок, каан аяс эртен хамык дыттар, талдар, хадыңнар чидиңайныр, эглинайныр эгелээн ышкаш апарган. Характарның мурну-биле эөлчештир эртип турган ышкаш, булуттарже кодурлуп турган ышкаш болу берген.

Бир билип кээримге Шалыырның чанында чеде берген тур мен. Ынне эргим, эн-не өртектиг кижим мөөн холум тудуп алган тур. Оон өттуг кара-кара характары, шевергин дорт думчуу, угаанныг бедик хаваа, чараш арны меңээ эн-не чоок, эн-не эргим, эн-не өртектиг. Бот-бодувусче ур-ле көрүнүп, боттарывыстың характарывыста чигзинигнин, дадагалзааның хөлегезин тыварын оралдашкан бис. Бистің аас-кежиктиг-биле, өөрүшкү-биле долганывысты ногаан ыштар, ак-кок дээрде хүндаа киржилгелиг көрген.

Оон мөөн холумдан зудуп алгаш, аас-кежиктиг өөрүшкүнү улус быдаан аппаарыйна дээн ышкаш, улам ыңай, ханы четпишаан. Шалыырым чугаалаан:

— Моон ыраалы, бистің көрүп каапталар. Сенден ыраксавайн-дыр мен, сээн-биле кады чоруксай-дыр мен.

Аалдан ырап чоруй барган бис. Баян-Дугайның арыының дыт бүрүзү, шиви саны биске чаглак болурунга белен турган. Чырта тыртынмас шыргай арыгже ханылап кире берген бис. Чаьс дүжүрбес чаглактыг чоон шиви доозунге ийидээ олуруп, сагыжывыс хандыр, сеткилливис сергедир чугаалажып, моон сонгаар чүнү канчаарын дуруржун орган бис. Оон Шалыырдан айтырган мен:

— Ынак хевээр сен бе? Корга бербедің бе? Чөгенмедің бе?

— Ынак мен. Кортпаан мен. Чөгенмээн мен. Каяа-даа, кажан-даа мээнин сен. Меңээ кажан-даа хоомай бодава...

Ынчаар чугаалажып, хүн батканын безин билбейн орган бис. Бир билип кээривиске хүн кудулай берген болду, чанымда мени эдерип чораан кыстарның бирээзин бо чедип келген тур. Ол кыс чугаалады:

— Угбай, чоруулу. Сени улус дилеп тур.

Кайгай берген мен:

— Сен канчап тып келдиң?

— Сээн чорупканыңны көрүп турган-на болгай мен.

— Сенден өске кижи корбеди бе?

— Көрбээн боор оң.

— Ынчаарга бар чыт. Мен дораан чеде бээр мен, аалче кады баар бис. Мени манаар сен. Өске кымга-даа чугаалавас сен.

Демги кыс чорупкан. Шалыыр ыыт чок турган. Оон мен чугаалаан мен:

— Идегелим чүгле сенде, сенээ идегээр мен, мени уштуп алыр сен, озалдатпа. Мени түретпе. Сенден мөөнээн, болчагны хүннүң манаар мен...

Чанчыкмаанын чугаазы ара үстүр апарган. Даштыырдан шимээн чоокшулап кел чораан. Янмааның түрээ аваа-ла диртпледи сога берген. Сактырга ол согуушкун кадайга безин дыңналып турган ышкаш болган. Оон ырай сестип, бодун туттунуп, оожургадып олурда, кижи кирип келген. Аныяк хөрээжен арай боорда ынаар көрген. Баштай колхозта библиотека ажылдакчызы сарыг баштыг орус уруг бо-кирип орган, оон соонда Хеймер-оол көстүп келген.

— Ой дадайым, — дээп, Чанчыкмаа тура халып, дүвүреп үнген. — Олурар турары кандыг боор ирги але...

Дөвүүр хүрен сандайны дүрген барын алгаш, бажыңын дөрүнге ашпарын салып каан, Чанчыкмаа, бо чүү мындыг кижиң эккелдиң дээнзиг, оглунче аайын тыпайн айтырыглыг көрген.

Хеймер-оол сандайга олуруптарынче үрүгну чалаан, оон аваазынга чугаалаан:

— Авай, бо аалчыга чемден берип көрем, чем чип аар дээш келген кижи-дир.

— Аалчы кижи бе? Аалчы кижи бе даадым.— дээп, Чанчыкмаа хей каттыргаш, аяк-шыныын аштап, чемин салбышаан тура чугаалаан:

— Бистің ижер, чинр аъш-чемивисти далдавас ирги бе але?

— Ажырбас аъш-чем далдавас, тывалар-биле дөмей кижи-дир, маңаа кээп, дуладыг ажыл кылып турар — дээп, бо арааында алаң кайгап, үнер дээрге эжик ыраандан дадагалзап орган Янмааже Хеймер-оол көргеш, болар билир-ле ыйнаан. Маңаа безин алаан үр ажылдап каапкан кижи-дир—дээн.

Суурнуң аныяктарының арааында бо-ла кестүп, библиотеканың номнарын номчукчуларга берип, оларны чаа номнар-биле солуп ап чоруур, кандыг ном номчуксаар дугайында айтырып, оон бажыңынга безин кээп чораан чазык уругну каш-даа катап көрген-даа болза, оон хууда амыдыралын, ынакшылын эскербейн чораан, соонда кээп оон сеткилин адаргадып дувреди бээр деп, бодаваанны уруг дугайында Янмаа арай боорда чугаалаан. Сөстерин сы базын сөглээни-биле домей болган.

— Эки-даа билбес мен ийин,— мындыг уруг-ла маңнап чоруурун хаая көөрден башка.

Каш-даа катап ужурашкан хирезинде-ле, мындаа баштаар черден оглу-биле кады үнүп органын көрген-даа болза, Чанчыкмаа уругга шайын кудуп, боовазын салып берип тура, билбээченнеп чугаалаан:

— Көрбээним уруг-ла-дыр. Көрзедаа чүнү эскерер ийик мен, сес, домаан билир эвес мен.

Улустун чугаалажып орарындан бодунуң дугайында чугаа бооп турар-дыр деп таап орган уруг кадайның берген чемин, шайын кандыг-даа ылгал чокка чемненип орда, оон-биле кожа олурупкан Хеймер-оол база-ла шайлай берген. Чанчыкмаа уругнуң чемненип орарынче, хаак бажы чээн тевеже өшкүнүң кайгаары ышкаш, көрүп орган болза, Янмаа оолче бүдүү көре тыртып каап, бодунуң чөгенчиг байдалда таваржып алганындан канчап уштунарын бодап, сагыжы саарыкталып олурган. Ону Чанчыкмаа баа эскерип, база-ла аайын тыпайн, хейде-ле оглунга бүдүү шугулдаан. Ол хирезинде чугаа чугаалаар, сес сөглээр аргажок: кайызы-даа аалчы, оларның арааында оглу, боду.

Ол-ла чиктиг, аар байдалды эскерип олурган Хеймер-оол тайылбырлаан. Кады келген уруу-биле арааында орустажып чугаалашкан соонда, оол оожум, төлептиг үн-биле таныштырган:

— Бо уругнуң адын Мария, адазының ады-биле Андреевна дээр кижи-дир. Библиотека эргелекчиан. Бригадаларда ажылдап турар аныяктарга, колхозчуларга номнар чедирип, оларга помчудуп турар, бодунуң ол ажылынга аажок ынак кижи-дир. Дуладыг ажыл кылып турар болганда, уаңаа дузалаар апаар. Бригадага чораан, чанар апаарга кады келгеним бо-дур. Ам дээрезинде ашаа келбээн, чаасканн чурттап турар. Бажыңында аъш-чем кылдынмаан боор дээш, адертип эккелдим.

Оглунуң сөзүн сезиктиг-даа болза, кичээнгей-биле дыңнап олурган кадай кажары-биле иле тыртып айтырган.

— Ашаа кайнаар барган чүве ирги але?

— Кызылда гүр сургуулда барган. Удавас чедип кээр кижи-дир.

(Уланчылыг).

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Тыва автоэргелелдің Кызылда автошколазы үшкү класстың чолаачылар курузунга өөренирлерни хүлээп, алырын чарлап тур. Өөредилге 1967 чылдың февраль 5-тен эгелээр.

Тайылбыр алырда дараазында адресче дыңнадыр:

Кызыл хоорай, Шевченко кудумчузу 113-А, телефон 34—94.

ДИРЕКЦИЯ.

ТЫВА АВТОСЕПТЕЛГЕ ЗАВОДУНУҢ ЧАГЫГ СТОЛУ септедири-биле чагыг хүлээп алырын болгаш белен продукцияны үндүрүп бээрин СУББОТАДАН ангыда ХҮН БҮРҮДЕ ЭРТЕНГИНИҢ 8 ШАКТАН 12 ШАККА чедир чорудуп турарын республиканың колхозтарынга, совхозтарынга, автоажыл-агыйларынга болгаш организацияларынга дыңнадып тур. Субботада чагыг хүлээп албас.

ЗАВОДТУҢ АДМИНИСТРАЦИЯЗЫ.

Кино

ЯНВАРЬ 25-ТЕ

«НАҢЫРАЛ»: «Сен, аскыс эвес сен» 10, 2, «Хайымнаашкын чок оюн» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «Хоорай кырында аъттыг кижи» 2.30, «Бистің херимивис иштинге бир хүн» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда. (16 хар четпээн уругларга көргүспес).

«ЕНИСЕЙ»: «Бөгүн белен атракцион» 11.30, 1.30, 3.30, «Гений Дзюдо»—5.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Евдокия»—3, 6.40, «Ак аргыг» 4.30, 8.30 шактарда.

редакцияның адрезі:

Кызыл Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң эрелекчиларының 35-24, 25-38, карыысалгалы секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизинин 37-13, кадаа ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чаша ажылчын болгаш кадаа корреспондентилер баа совет сургуулу болгаш амыдырал килдистерининг 21-27, иштики информация килдизинин 20-80, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 27-41. Солун келбейн баргаанда 32-75 телефонну болгаар

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлаага эргелелиниң типографиязы. (Кызыл Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—00734.

Солун неделяда алды катап үнер